

FIKIHSEM

II. İslam hukuku

Lisansüstü Öğrenci
s e m p o z y u m u

ÖZET BİLDİRİ KİTABI

ABSTRACT BOOK

NEU
P R E S S

neupress.org

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 357
II. İSLAM HUKUKU LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
ÖZET BİLDİRİ KİTABI

Genel Yayın Yönetmeni/General Manager
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KALECİ

Editör/Editor
Arş. Gör. Muhammed Fatih ÜNLÜ

Tasarım/Design
Bünyamin BIÇER

E-ISBN
978-625-6208-56-8

Baskı/Printing
Necmettin Erbakan University Press (NEU PRESS)
Yaka Mah. Yeni Meram Cad. Kasım Halife Sok. B Blok
No: 11 Meram / KONYA / TÜRKİYE
0332 221 0 575 - www.neupress.org

Sertifika No/Certificate No: 48888

NEU PRESS, Konya/TÜRKİYE
Aralık 2024, X + 49 sf., 16x24 cm

Kategori/Category
Hukuk Temel Alanı

 Lisans Türü | OA License: CC BY 4.0
Erişim | Access: neupress.org
Copyright 2024

**This book is published under a CC BY license, which means that you can copy, redistribute, remix, transform, and build upon the content for any purpose, even commercially, as long as you give appropriate credit, provide a link to the license, indicate if changes were made, and do not impose additional terms or conditions on others that prohibit them from exercising the rights granted by that license, including any effective technological measures.*

GENEL BİLGİ

GENERAL INFORMATION

Bu kitap 16-17 Mayıs 2024 tarihlerinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı tarafından düzenlenen *II. İslam Hukuku Lisansüstü Öğrenci Sempozyumunda* sunulan bildirilerin özetlerini içermektedir.

Sempozyumumuz, İslam hukuku alanında çalışan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin araştırmalarını sunmaları, diğer araştırmacılarla tanışmaları ve akademik bilgi ve tecrübe kazanmaları amacıyla düzenlenmiştir. Geçen sene ilk defa tertip edilen ve geleneksel hale getirilmesi planlanan sempozyumun ikincisi bu yıl düzenlenmiştir.

Sempozyum açılış oturumu, Kur'an-ı Kerim tilaveti ve açılış konuşmaları ile başlamış ve Dr. Ekrem KELEŞ hocamızın açılış konferansı ile devam etmiştir. Bu değerli konferansın ardından bildirilerin sunulduğu oturumlara geçilmiştir. Toplamda altı oturumda, yirmi bir bildiri sunulmuştur.

Prof. Dr. Halit ÇALIŞ'ın başkanlığındaki "*Fıkıh Usulü*" isimli ilk oturumda Muhammed Enes AKDEMİR "*Bir Siyaset Nazariyesi Olarak Usul-ı Fıkıh: İzzeddin b. Abdusselam Örneği*"; Miraç ÇÖLGEZER "*Makâsîd ve İçtihad Bağlamında Hâcî Maslahatların Hükümlere Tesiri*"; Abdurrahman Huzeyfe Karadeniz "*İmam Serahsi'nin Bir Te'vil Aracı Olarak Siyaset Kavramına Yaklaşımı (el-Mebsût Örneği)*"; Ayşe KARAÇAM ise "*Yusuf Karadâvi'nin Makâsîdü's-Şerîa Anlayışında Vasatiyye Ekolü*" başlıklı tebliğlerini sundular.

Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ'nin riyasetindeki "*İftâ*" isimli ikinci oturumda Rahmet KURT "*Ahval-i Şahsiyye Konularında İnsan Bedeniyle İlgili Fetvalarda Değişim*"; Hasan DEMİR "*Etil Alkolün Necaseti İle İlgili Fetvaların Analizi*" ve Mehmet Akif Aldatmaz "*Tütün Ürünlerinin İslam Hukukundaki Konumu ve Fetvada Değişim Meselesi*" başlıklarını taşıyan tebliğlerini sundular ve böylelikle sempozyumun ilk günü nihayete erdi.

Cuma gününün ilk, sempozyumun ise üçüncü oturumu "*Mâli Muâmelât*" üst başlığına sahipti. Başkanlığını Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY'in yürüttüğü oturumda Hatice Aksoy KARAKAYA "*İslâmi Finansta Borç Satımına İmkan Taniyan Düzenlemelerin Fıkıhî Arka Planı*", Feride Sırma KUYUCUOĞLU "*Katılım Bankaları İçin Bir Üst Kurul Oluşturulması (Türkiye Örneği)*" ve Feyza BULGUR "*Türkiye'de Tasarruf Finansman Sistemiyle İlgili Fikhi Sorunların Tarihsel Gelişimi: İlgili Literatür Üzerinden Bir İnceleme*" isimli tebliğlerini sundular.

“Aile Hukuku” ile ilgili tebliğlerin yer aldığı dördüncü oturuma Doç. Dr. Mustafa Bülent DADAŞ başkanlık etti. Mustafa Enes Avcı “Ziya Gökalp’in İslam Aile Hukuku Hakkındaki Görüşlerinin Fıkhî Açından Değerlendirilmesi”, Mustafa ÖKTAY “İslam Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik Sonucu Hakem Tayini (Cessas’ın Ahkamu’l-Kur’anı Özelinde)”, Tuğrul KÜTÜKCÜ “Feminizmin Fıkha Etkisi- Cuma Namazı Özelinde Kadının İmameti Tartışmaları” ve Gülsüm SOYDAN “İki Âdet Arasındaki Asgari Temizlik Süresiyle İlgili Fıkhi Hükümlerin Tıbbi Veriler Işığında Değerlendirilmesi” başlıklı tebliğlerini sundular.

“Fıkıh Tarihi” üst başlıklı beşinci oturumun başkanı Doç. Dr. Abdullah ACAR’dı. Bu oturumda şu tebliğler sunuldu: Abdullah Sıtkı İLHAN “İbn Nüceym’in Mezhep İçi Konumu”, Ahmet Hakan DÖNMEZ “Zileli Muharrem Efendi ve Sivasi-Kadızedeliler Mücadelesi”, Muhammed Abdulhalik FAKİR “Endülüs Malikileri ve Musiki’ye Yaklaşımları Turtuşî Örneği” ve Shokhsanam KHAMIDZHANOVA “Şeybani Hanlığı’na Ait Vesikalarda Bey’-i Batt (Kesin Satış) Akdi (1588-1591)”.

Sempozyumun altıncı oturumu Prof. Dr. Ahmet YAMAN başkanlığında “Fıkıh Edebiyatı” başlığı ile icra edildi. Zümrüt HAŞEMİ “Tanzimat Dönemi Yazılan İlk Şafii İlmihali Zübdetü’l-Makâl’in İncelenmesi”, Ali EKİNALAN “Menârü’l-Envâr’ın Fıkha Etkisi” ve Esra Dürdane ÖZEKİN “Z Sadrüşşehîd’in el-Vâkı’ât Eseri ve Hassî’nin el-Fetâva’l-kübrâ Eseri Üzerine Değerlendirme” isimli tebliğleri ile bu oturum da tamamlandı.

Oturumların akabinde Prof. Dr. Ahmet YAMAN hocamızın kapanış değerlendirmelerini yapmasıyla II. İslam Hukuku Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu sona ermiş oldu.

Bu etkinliği gerçekleştirmemize destek olan üniversitemize ve fakültemize, bildiri sunan bütün lisansüstü öğrencilere ve organizasyonda emeği geçen bütün hocalarımıza teşekkür ederiz. İslam hukukunu anlamak ve aktarmak adına yapılan bu tür çalışmaların, hayırlara ve Allah’ın rızasına vesile olmasını niyaz ediyoruz.

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

KURULLAR

BOARDS

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Halit ÇALIŞ

Prof. Dr. Ahmet YAMAN

Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ

Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY

Doç. Dr. Abdullah ACAR

Doç. Dr. Mustafa Bülent DADAŞ

Doç. Dr. Huzeyfe ÇEKER

Öğr. Gör. Dr. Ali Veysel AKCAN

Öğr. Gör. Dr. Hüseyin SUDAN

Arş. Gör. Muhammed Fatih ÜNLÜ

PROGRAM
PROGRAMME

16 MAYIS 2024 PERŞEMBE	
09.30	Kayıt
10.00	Açılış Konuşmaları
10.30	Açılış Konferansı <i>Dr. Ekrem Keleş</i>
Öğle Arası	
14.00 - 15.30	I. Oturum – Fıkıh Usulü Oturum Başkanı: Prof. Dr. Halit Çalış Bir Siyaset Nazariyesi Olarak Usul-ı Fıkıh: İzzeddin b. Abdusselam Örneği <i>Arş. Gör. Muhammed Enes Akdemir</i> Makâsıd ve İctihad Bağlamında Hâcî Maslahatların Hükümlere Tesiri <i>Arş. Gör. Miraç Çölgezer</i> İmam Serahsî'nin Bir Te'vîl Aracı Olarak Siyaset Kavramına Yaklaşımı (el-Mebsût Örneği) <i>Arş. Gör. Abdurrahman Huzeyfe Karadeniz</i> Yusuf Karadâvî'nin Makâsıdü's-Şerîa Anlayışında Vasatiyye Ekolü <i>Ayşe Karaçam</i>
15.30 - 16.00	Çay Arası
16.00 - 17.30	II. Oturum – İftâ Oturum Başkanı: Doç. Dr. İsmail Bilgili Ahval-i Şahsiyye Konularında İnsan Bedeniyle İlgili Fetvalarda Değişim <i>Rahmet Kurt</i> Etil Alkolün Necaseti İle İlgili Fetvaların Analizi <i>Arş. Gör. Dr. Hasan Demir</i> Tütün Ürünlerinin İslam Hukukundaki Konumu ve Fetvada Değişim Me- selesi <i>Mehmet Akif Aldatmaz</i>

17 MAYIS 2024 CUMA	
09.00 - 10.30	<p>III. Oturum – Mâli Muâmelât Oturum Başkanı: Doç. Dr. Necmeddin Güney</p> <p>İslâmi Finansa Borç Satımına İmkan Taniyan Düzenlemelerin Fikhî Arka Planı <i>Arş. Gör. Hatice Aksoy Karakaya</i></p> <p>Katılım Bankaları İçin Bir Üst Kurul Oluşturulması (Türkiye Örneği) <i>Feride Sırma Kuyucuoğlu</i></p> <p>Türkiye’de Tasarruf Finansman Sistemiyle İlgili Fikhi Sorunların Tarihsel Gelişimi: İlgili Literatür Üzerinden Bir İnceleme <i>Feyza Bulgur</i></p>
10.30 - 11.00	Çay Ortağı
11.00 - 12.30	<p>IV. Oturum – Aile Hukuku Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mustafa Bülent Dadaş</p> <p>Ziya Gökalp’in İslam Aile Hukuku Hakkındaki Görüşlerinin Fikhî Açından Değerlendirilmesi <i>Mustafa Enes Avcı</i></p> <p>İslam Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik Sonucu Hakem Tayini (Cessas’ın Ahkamu’l-Kur’anı Özelinde) <i>Mustafa Öktay</i></p> <p>Feminizmin Fıkha Etkisi - Cuma Namazı Özelinde Kadının İmameti Tartışmaları <i>Arş. Gör. Tuğrul Kütükcü</i></p> <p>İki Âdet Arasındaki Asgari Temizlik Süresiyle İlgili Fikhi Hükümlerin Tıbbi Veriler Işığında Değerlendirilmesi <i>Gülsüm Soydan</i></p>
Öğle Arası	

14.00 - 15.30	<p>V. Oturum – Fıkıh Tarihi Oturum Başkanı: Doç. Dr. Abdullah Acar</p> <p>İbn Nüceym'in Mezhep İçi Konumu <i>Arş. Gör. Abdullah Sıtkı İlhan</i></p> <p>Zileli Muharrem Efendi ve Sivasi-Kadızedeliler Mücadelesi <i>Ahmet Hakan Dönmez</i></p> <p>Endülüs Malikileri ve Musiki'ye Yaklaşımları Turtuşî Örneği <i>Arş. Gör. Muhammed Abdulhalik Fakir</i></p> <p>Şeybani Hanlığı'na Ait Vesikalarda Bey'-i Batt (Kesin Satış) Akdi (1588-1591) <i>Shokhsanam Khamidzhanova</i></p>
15.30 - 16.00	<p>Çay Arası</p>
16.00 - 17.00	<p>VI. Oturum – Fıkıh Edebiyatı Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ahmet Yaman</p> <p>Tanzimat Dönemi Yazılan İlk Şafii İlmihali Zübdetü'l-Makâl'in İncelenmesi <i>Zümrüt Haşemi</i></p> <p>Menâru'l-Envâr'ın Fıkıha Etkisi <i>Ali Ekinalan</i></p> <p>Sadrüşşehîd'in el-Vâkı'ât Eseri ve Hassî'nin el-Fetâva'l-kübrâ Eseri Üzerine Değerlendirme <i>Arş. Gör. Esra Dürdane Özekin</i></p>
17.00	<p>Değerlendirme ve Kapanış <i>Prof. Dr. Ahmet Yaman</i></p>

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

BİR SİYASET NAZARİYESİ OLARAK USUL-İ FIKİH: İZZEDDİN B. ABDUSSELAM ÖRNEĞİ -----	11
MAKÂSİD ve İÇTİHAD BAĞLAMINDA HÂCÎ MASLAHATLARIN HÜKÜMLERE TESİRİ -----	13
İMAM SERAHSÎ'NİN BİR TE'VÎL ARACI OLARAK SİYASET KAVRAMINA YAKLAŞIMI (EL-MEBSÛT ÖRNEĞİ)-----	16
YUSUF KARADÂVÎ'NİN MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERİA ANLAYIŞINDA VASATİYYE EKOLÜ-----	19
AHVAL-İ ŞAHSİYYE KONULARINDA İNSAN BEDENİYLE İLGİLİ FETVALARDA DEĞİŞİM -----	22
ETİL ALKOLÜN NECÂSETİ İLE İLGİLİ FETVÂLARIN ANALİZİ -----	24
TÜTÜN ÜRÜNLERİNİN İSLAM HUKUKUNDAKİ KONUMU ve FETVADA DEĞİŞİM MESELESİ -----	26
İSLÂMÎ FİNANSTA BORÇ SATIMINA İMKAN TANIYAN DÜZENLEMELERİN FIKHÎ ARKA PLANI -----	28
KATILIM BANKALARI İÇİN BİR ÜST KURUL OLUŞTURULMASI (TÜRKİYE ÖRNEĞİ) -----	31
TÜRKİYE'DE TASARRUF FİNANSMAN SİSTEMİYLE İLGİLİ FIKHÎ SORUNLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ: İLGİLİ LİTERATÜR ÜZERİNDEN BİR İNCELEME-----	34
ZİYA GÖKALP'İN İSLAM AİLE HUKUKU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ -----	36
FEMİNİZMİN FIKHA ETKİSİ - CUMA NAMAZI ÖZELİNDE KADININ İMAMETİ TARTIŞMALARI -----	38
İKİ ÂDET ARASINDAKİ ASGARİ TEMİZLİK SÜRESİYLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLERİN TIBBİ VERİLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ-----	41
İBN NÜCEYM'İN MEZHEP İÇİ KONUMU-----	44
ZİLELİ MUHARREM EFENDİ VE SİVASI-KADIZADELİLER MÜCADELESİ -----	46
ENDÜLÛS MALİKİLERİ VE MUSİKİ'YE YAKLAŞIMLARI -----	48
TURTUŞİ ÖRNEĞİ-----	48
ŞEYBÂNÎ HANLIĞI'NA AİT VESİKALARDA BEY'-İ BÂT (KESİN SATIŞ) AKDİ (1588-1591) -----	51
TANZİMAT DÖNEMİ YAZILAN İLK ŞAFİİ İLMİHALİ ZÜBDETÜ'L- MAKÂL'İN İNCELENMESİ -----	53
MENÂRU'L-ENVÂR'IN FIKHA ETKİSİ -----	55
SADRÜŞŞEHİD'İN EL-VÂKİÂT ESERİ VE HÂSSÎ'NİN EL-FETÂVA'L-KÜBRÂ ESERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME -----	56

FIKIHSEM

II. İslam Hukuku

Lisansüstü Öğrenci

s e m p o z y u m u

BİR SİYASET NAZARİYESİ OLARAK USUL-İ FIKİH: İZZEDDİN B. ABDUSSELAM ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Muhammed Enes AKDEMİR

*İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Araştırma Görevlisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi*

Alimlerin fıkıh anlayışlarını ortaya koydukları eserler fıkıh usulü kitaplarıdır. Bu fıkıh usulü eserlerinde, vazetmiş oldukları kurallar muvacehesinde hükümleri istinbat ederken takip ettikleri metodolojiyi ele alırlar. Bu ise her bir alimin varmış olduğu hükmün belirli bir sistematik doğrultusunda doğduğunu ve sağlam mesnetler üzerine bina edildiğini gösterir. Binaenaleyh bazı fıkıh usulü ve bununla beraber kavaid türü eserlerde aynı zamanda alimlerin siyaset felsefelerinin de yansımaları görünür. Bu sempozyumda *Fıkıhın Siyasete Etkisi: İzz b. Abdüsselam Örneği* başlıklı yüksek lisans tezimizde ele aldığımız konunun ikinci bölümü sunulacaktır.

İzzeddin b. Abdusselam'ın *el-Kavâidü'l-Kübrâ* adlı eseri İzz'in fıkıh görüşlerinin miyarı olmakla beraber aynı zamanda onun siyaset felsefesini de ortaya koyduğu eserdir. Bu çalışma, *el-Kavâidü'l-Kübrâ* adlı eserden hareketle İzzeddin b. Abdusselam'ın siyaset nazariyesini tespit etmeyi konu edinmektedir. Bunu yaparken de görüşlerinin bir bütünlük arz ettiğini göstermek için yer yer onun sair eserlerine de başvurulmaktadır. Fıkıh usulü eserleri bir alimin birçok ilimdeki kabullerinin yer aldığı kitaplardır. Bu kitaplar incelendiği vakit hangi hadislere amel ettiğine, hangi Arap dili kaidelerini benimsediğine, akaide dair konulardaki görüşlerine rastlanmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı ise fıkıh usulü eserlerinin sair ilmi konularının yanında ayrıca alimlerin siyaset felsefelerinin de yer aldığını göstermektir. Bu çalışma bunu *el-Kavâidü'l-Kübrâ* eseri üzerinden belirlerken ayrıca bilfiil İzz'in hayatında kendisine nasıl yer edindiği de incelenecektir. Bunun içinde bilhassa İzz'in fetvalarının derlendiği *Kitâbü'l-Fetâvâ* eserinde siyasete dair vermiş olduğu fetvaların mahiyeti ve dahi tarihi kayıtlarda onun siyasete yön verışı ve siyasi meselelerde tavrı incelenecektir. Bu çalışma daha evvel benzerinin yapılmaması bakımından önemlidir. Zira İslam siyaset düşüncesi tarihinde ele alınan alimlerin ekseriyeti

yazmış oldukları *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* veyahut *el-Ahkâmu's-sultâniyye* türü eserler ile siyaset anlayışları ele alınmaktadır. Bunun yanında siyasetnameler/nasihatnameler bu alanın temel kitapları olmaktadır. Lakin bu çalışma bizzat İzz'in kavaid eserinden hareketle, bu konulara dair açmış olduğu bablar, hükümler ve satır arası ifadeler ile bunu yapmayı hedeflemektedir. Böyle bir minvaldeki çalışma daha evvel kaleme alınmamış olması hasebiyle fıkıh ve onunlar beraber İslam siyaset düşüncesi alanındaki akademik çalışmalar bir yenilik sağlayacaktır. Bu çalışma gerçekleştirilirken sadece *el-Kavâidü'l-Kübrâ* eserine bağlı kalınmayıp daha geniş bir perspektiften ele alınmaya gayret edilmiştir. Böylelikle yoğun bir şekilde İzz'in yaşamış olduğu tarih incelenmiş ve alimin görüşü ile hayatı hikayesi arasındaki uyum da irdelenmiştir. Ayrıca aynı dönemde yaşayan diğer alimlerin benzer bir haslette olup olmadığı da araştırılmıştır.

Bu çalışma için kullanılan kaynaklar arasında İzz'in eserlerinin yanında ayrıca alimin yaşadığı dönemi ele alan tarihi kaynaklarla beraber bugün yüksek lisans ve doktora tezi gibi akademik kaynaklar ayrıca İzz hakkında yazılmış makaleler teşkil etmektedir. Ayrıca bu çalışma İzz ile aynı dönemde yaşamış, Nevevi, İbn Teymiyye ve Fahreddin b. Asâkir gibi alimleri de kapsamı dahiline alıp dönemin siyasi ve ilmi atmosferinin bu gibi alimlerin fıkıh usulü ve siyaset nazariyelerini nasıl şekillendirdiklerini incelemektedir. Zira İzz'in fıkıh usulünün şekillenmesi ve siyasi meselelere karşı tavrı dönem içinde yaşamış birçok alimde de vaki olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda İzzeddin b. Abdusselam'ın *el-Kavâidü'l-Kübrâ* adlı eserindeki makasid anlayışı ve maslahat-mefsedet kavramlarının İzz'in fıkıh usulü ve siyaset anlayışının merkezinde olduğu görülür. Bilhassa İzz'in fikhî maslahat-mefsedet kavramları etrafında gelişmiştir. Maslahatların tayinini ve mefseletlerin hudutlarını çizerken ise bunu fıkıh usulünün dairesinde içerisinde tutar. Böylelikle belirlenen her bir maslahat ve mefselet şeriatın dairesi içerisinde yerini alır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usulü, Makasid, Maslahat, Siyaset, Devlet

MAKÂSİD ve İÇTİHAD BAĞLAMINDA HÂCÎ MASLAHATLARIN HÜKÜMLERE TESİRİ

Arş. Gör. Miraç ÇÖLGEZER

Samsun Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Öndokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Naslar sınırlı, hâdiseler ise sınırsızdır. Usul âlimlerine göre sınırlı nasların sınırsız hâdiselere söz söylemesi, oluşan tikanıklığı gidermesi makâsıdı bilmekle mümkün olur. Makâsıd kavramı genelde dinin özelde fikhın gayelerini, Şâri'nin hüküm vaz'ındaki muradını, şeriatın tümel hedeflerini ihtiva eder. Makâsıd kavramını ilk kez kullanan el-Cüneynî'dir (ö. 478/1085). İlk kaideleri de o koymuştur. Daha sonra gelen öğrencisi el-Gazzalî (ö. 505/1111) sistemleştirmiş, eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) ise bir teori haline getirmiştir.

Makâsıd ile maslahat arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. el-Cüveynî (ö. 478/1085) gibi bazı âlimler mâkasıd ve maslahat arasındaki bu doğrusal ilişkinin bir umum-husus ilişkisi olduğunu belirtirken, el-Gazzalî (ö. 505/1111) ve Necmeddin et-Tûfi (ö. 716/1316) gibi âlimlerse bizatihi birbiri yerine kullanılan kavramlar olduklarını ifade etmişlerdir. Maslahat terimi ise def'-i mefâsıd celb-i menâfi ile özetlenir. Bu bakımdan dinin temel maksadı insanın uhrevî ve dünyevî maslahatını temindir. İstikrâ metodu ile görülmektedir ki Şâri'nin vaz' ettiği tüm hükümler bu temel prensip etrafındadır.

Makâsıd konusunun klasik dönemde daha ziyade kıyas bahsinde işlendiği görülmektedir. Müstakil olarak ele alınmamış oluşu, üzerinde durulmadığı, hükümlerde göz ardı edildiği manasına gelmemektedir. Zira furu bahisleri incelendiğinde gerek sahabenin gerekse mezhep imamlarının epeyce makâsıd merkezli içtihadta buldukları görülmektedir.

Makâsıd ve içtihad kavramları da aralarında doğrusal ilişki olan kavramlardır. Hukukun canlılığını muhafaza etmek, yeni gelişmeler karşısında durağanlığının önüne geçmek içtihadla; bu ameliyenin Şâri'nin muradı istikametinde olması ise makâsıdı bilmekle mümkündür. Hatta içtihadın neveleri üzerinde durulurken içtihad, manayı ve lafzı esas alan içtihad olarak ikiye ayrılmış, makâsıd merkezli

İçtihat ise manayı esas alan içtihat kapsamında mütalaa edilmiştir. eş-Şâtıbî ise iki kavram arasındaki ilişkiyi daha da derinleştirerek içtihad derecesini haiz olmanın iki temel şartı olduğunu, makâsıdı bilmenin ise bu şartlardan ilki ve en önemlisi olduğunu ifade etmiştir.

Makâsıd merkezli içtihadda lafız-gaye, öz-şekil dengesi gözetilmelidir. Lafız-gaye dengesi ne lafzın ne de gayenin lehine çevrilmemelidir. Lafzın lehine çevrilmesi radikal lafızcılık (zahirilik) tehlikesine, gayenin lehine çevrilmesi radikal te'vilcilik (tarihselcilik) tehlikesine yol açabilmektedir. Bu hassas dengenin Şâri'nin muradının buharlaşmaması adına muhafaza edilmesi gerekmektedir.

el-Burhan'da makâsıdı ilk kez kullanan el-Cüveynî (ö. 478/1085) makâsıd açısından hükümleri beşe ayırmış, el-Gazzâlî (ö. 505/1111) ise *el-Mustasfâ*'da bu taksimi üçe indirerek; zarûriyyât, hâciyyât ve tahsînîyyât olarak kategorize etmiştir. Zarûret-i hamse dediğimiz, dinin beş dokunulmazını da yine el-Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) sistemleştirdiği görülmektedir. Zaruret-i hamsenin zârûri, hâcî ve tahsînî derecede hükümlere tesiri vardır. Zarûriyyât, insan yaşamı için zorunlu ihtiyaçları, hâciyyât insan hayatını kolaylaştıran ama zaruret derecesinde olmayan ihtiyaçları, tahsînîyyât ise bu iki ihtiyaç kategorisini tamamlayan ihtiyaçları ifade etmektedir. Sözelimi canın muhafazası, beş dokunulmaz kapsamındadır. Canın muhafazasında zarurî derecedeki ihtiyacın sağlanması gayesiyle kısas cezası tatbik olunur. Canın muhafazası için hâcî derecedeki ihtiyacın sağlanması adına kısasta ölünün yakınlarına affetme yetkisi verilir. Tahsînî ihtiyacın teminine örnekse hür insanın köle karşılığı kısas edilmesi gerektiğidir. Hâcî maslahatların hükümlere tesiri ise diğer maslahatlarla geçişkenliği olması, çok geniş bir sahayı kapsamaması ve hangi maslahatlarının hâcî olduğu içtihadî olmasından sebep tartışmalıdır. Usul alimlerinden hâcî maslahatlara en geniş yetkiyi veren ise Tahir b. Âşur'dur (ö. 1973). Ona göre hâcî maslahatlar, zaruret derecesine yükseltilebilir ve hükümlere tesiri zarurî maslahatlar derecesinde olabilir.

Temelde üç başlık etrafında şekillenecek olan bu bildiride de hâcî maslahatların hükümlere tesiri makâsıd ve içtihad bağlamında irdelenecektir. İlk başlıkta makâsıda, kavramsal çerçevesine, usul ilmindeki yerine, furu fıkhıdaki misallerine, tarihi seyrine değinilecek ve makâsıd kavramına farklı boyutlarıyla temas edilecektir. İkinci

başlıkta ise içtihat kavramı bağlamında makâsıda değinilecek ve makâsıd merkezli içtihadın sınırlarını, uygulama örneklerini, özellikle son dönemde bütünleşik haliyle makâsıd içtihadı kavramı üzerinden incelenecektir. Üçüncü başlıkta ise el-Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) sistemleştirdiği makâsıdü's-şerîfâ'nın üç mertebesinden ikincisi olan hâciyyât düzeyindeki maslahatlar üzerinde durulacaktır. Bu kısımda Şârî'nin vaz' ettiği hükümlerden hangilerinin hâcî düzeyde korunduğuna değinilecek ve usul âlimlerinden misaller getirilecektir. Böylelikle ilk olarak hâcî düzeydeki hükümlerin sınırları tespit edilmeye çalışılarak, zarûrî ve tâhsînî derecedeki hükümlerle geçişkenliği tartışılacak ve neticede hâcî maslahatların hükümlere ne düzeyde tesir ettiği saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makâsıd, Maslahat, Hâciyyât, Zarûret-i Hamse, İctihad

İMAM SERAHSÎ'NİN BİR TE'VÎL ARACI OLARAK SİYASET KAVRAMINA YAKLAŞIMI (EL-MEBSÛT ÖRNEĞİ)

Arş. Gör. Abdurrahman Huzeyfe KARADENİZ

Yalova Üniversitesi Araştırma Görevlisi ve Doktora Öğrencisi

Bu tebliğde Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî'nin (ö. 483/1090), Hz. Peygamber ve sahabe uygulamalarına dayanmakla birlikte Hanefî mezhebinin sistematik mezhep görüşlerine muhalif haber ve rivayetleri temellendirme bağlamında siyaset kavramını kullanımı konu edilmektedir. Serahsî'nin, kendisinden önceki Hanefî fakihlerden farklı olarak Hanefî mezhebinin tercih ettiği görüşlere muhalif rivayetleri sadece usûlî delil ve kaideler ile tevil etmekle kalmayıp siyaset kavramını da bir tevil aracı olarak kullanması çalışmanın üzerinde durduğu temel meselelerdendir. Serahsî'nin siyaset kavramını nasıl bir tevil aracı olarak vazettiği ve bunu yaparken siyaset kavramını hangi bağlamlarda ve yerlerde kullandığı bu tebliğin ana çalışma noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca tebliğde Serahsî'nin, Hanefî mezhebi şerh literatürü bağlamında siyaset kavramının fikhî bir çerçeveye oturmasında etkili rol oynadığı ve bu durumun kendisinden sonraki Hanefî fakihlerini de etkilediği ortaya konulmuştur.

Serahsî öncesi Hanefî fakihleri tarafından kabul görmeyen rivayetler genellikle haber teorisi bağlamında geliştirilen kavramlar ile tevil edilmiştir. Bu meyanda mensûh, şâz, mâruf sünnete aykırılık ve manevi inkitâ gibi kavramlar, rivayetleri temellendirmede ana argümanlar olarak kullanılmıştır. Serahsî ise usûlî bir kavram olmayan siyaset kavramını fikhî bir perspektif içine alarak hem bir tevil aracı olarak kullanmış hem de fûrû-i fıkıh alanında siyaset kavramının bir terim haline gelmesine kapı açmıştır. Bu ve benzeri tespitler bağlamında tebliğde, siyaset kavramının Hanefî fıkıh geleneği içinde Serahsî özelinde nasıl ve hangi çerçevede kullanıldığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı ise Serahsî'nin siyaset kavramını kendisinden önceki fakihlerden farklı bir yöntemle kullanmasının sebeplerini tespit etmektir. Nitekim Serahsî'nin kullandığı şekliyle siyaset kavramı, bir yandan Hanefî mezhebine yönelik itirazları savuşturmada rol oynarken diğer yandan mezhebin

şâz veya mensûh olarak addettiği rivayetlerin siyaset kanalı ile amel edilebilir bir niteliğe bürünmesini sağlamıştır.

Serahsî'nin siyaset kavramını bir tevil aracı olarak eserlerinde yaygın bir şekilde kullanması ve bu kavramı benzer meselelerin izaha kavuşturulmasında anahtar bir kavram olarak görmesi, onu kendisinden önceki fakihlerden ayırması ve kendisinden sonraki fakihleri etkilemesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda ilk olarak siyaset kavramı Serahsî ile özellikle ceza hukuku alanında özel bir anlama kavuşmuştur. İkinci olarak Hanefî mezhebinin sistematik görüşlerine aykırı görünen uygulamaların, usûl ilminde vazedilen kavramlar silsilesine ilave olarak fûrû-i fıkıh sistematığı içinde siyaset kavramı ile temellendirilmesi farklı bir yöntem olması bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Hanefî gelenek içerisinde siyaset kavramının işlevini Serahsî özelinde ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Araştırmada Serahsî'nin fûrû-i fıkıh alanında yazdığı eserler dikkate alınarak siyaset kavramını doğrudan kullandığı örneklerin mukayesesi ve analizi şeklinde bir metot uygulanmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan ilki Serahsî'nin kendisinden önceki Hanefî fakihlerden farklı olarak siyaset kavramına fikhî bir çerçeve kazandırmasıdır. İlk etapta, Serahsî tarafından bir tevil aracı olarak görülen siyaset kavramı, örnekler özelinde düşünüldüğünde ceza hukuku bağlamında spesifik bir çerçeveye büründürülmüştür. Kimi zaman rey ve devlet başkanının ictihad hakkı gibi lanse edilen siyaset kavramı, esas itibarıyla Hanefî mezhebinin muteber görmediği haber-i vâhid konumundaki rivayetlerin anlamlandırılma aracı olarak görülmüştür. Usûlî delil ve kavramların aksine siyaset kavramı, söz konusu rivayetlerin bir yandan neden kabul edilemez olduğunu ortaya koyarken diğer taraftan ilgili rivayetlerin amel edilebilme zeminini oluşturmaktadır. Özellikle ilk dört halifeye nispet edilen, Hanefî mezhebinin tercih etmediği uygulamalar siyaset kavramı çerçevesinde istisnâî ve kabul edilebilir bir yetki olarak görülmüştür. Böylece bu durum mezhebin kabul etmediği rivayet ve uygulamaların siyaset kavramı ile geçici veya istisnâî de olsa uygulanabilir bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Neticede söz konusu istisnâî uygulama kendisine kıyas edilebilecek bir asıl haline gelmiştir.

Serahsî özelinde yaptığımız bu çalışma, çerçevesi itibariyle birçok fikhî konu ve kavram seti ile irtibatlı görünmektedir. Bu konuda kapsamlı çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Özellikle siyaset kavramının rey, icthad ve maslahat kavramları ile bağı düşünülürse meselenin birden fazla boyutunun olduğu anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Serahsî, Siyaset, Te'vîl, Rivayet

YUSUF KARADÂVÎ'NİN MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERİA ANLAYIŞINDA VASATIYYE EKOLÜ

Ayşe KARAÇAM

Necmettin Erbakan Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Karadâvî, tikel nasları tümel maslahatlar ışığında anlayıp, naslar ve makâsîdü'ş-şerîa arasında dengeli bir ilişki ortaya koymaya çalışırken, üç farklı anlayış ve bu üç farklı anlayışın uzantısı olan üç farklı ekolün teşekkül ettiğini düşünür. Makâsîdü'ş-şerîa düşüncesini tasnif ettiği bu üç ekolden ilki; tikel naslara önem verip Şâriin kastettiği makâsîdı göz ardı eden, nasları hikmeti ve maksadları ile irtibatlandırmayı ve kıyası reddedip sadece literal anlamları üzerinden anlayan, kadîm zâhirilerin takipçileri olan 'Yeni Zâhiriler', ikinci ekol; şeriatın maksadlarına ve dinin ruhuna önem verdiklerini söyleyerek dinin şekil değil öz, suret değil hakikat olduğunu iddia eden, tikel nasları işlevsiz hale getiren, sözü yerinden oynatıp mânâyı tahrif eden, nasları işlevsizleştirilen anlamında 'Yeni İşlevsizleştiriciler', üçüncü ekol ise; naslardaki tikel hükümleri görmezden gelmeye bunlar ile tümel maksadlar arasında irtibat kurmaya çalışan, sübût ve delâleti kat'i naslara ve icmâya dayanarak nasları maksadların ışığında anlamaya çalışan, tikelleri tümellere, değişenleri sabit olanlara, müteşabih olanları muhkemlere arz ederek tespit etmeye çalışan, orta ve dengeli yolu takip eden orta yolcu 'Vasatiyye Ekolü'dür.

Karadâvî, tasnifindeki orta yolcu Vasatiyye Ekolü dediği bu ekolün düşünce tarzını benimseyen ve ahkâmın tespitinde makâsîdü'ş-şerîaya en muvafık temayüle sahip olan bu ekolün müntesiplerini hadisi şerifte 'sonraki adiller' şeklinde övülen Peygamber risaletini hakıyla taşıyanlar olarak görür.

Cüz'i naslar ile külli makâsîd arasında irtibat kuran orta yolcu Vasatiyye ekolünün özelliklerini tasvir ederken Karadâvî; bu ekolün ümmet için orta bir yöntem takip ettiğini düşünür. Ona göre; önceki iki ekol olan Yeni Zâhiriler ve Yeni İşlevsizleştiricilerin tam ortasında yer alan Vasatiyye ekolü, aşırıya kaçanların aşırılığını taşıyamaz, yapması gerekeni yapmayanlar gibi de yapacağını eksik bırakmaz. Aşırılığı, ihmalkârlığı reddeder, ölçülü ve dengeli olmaya inanır. Bu Kur'an'ın

orta yolculuğudur. Ölçüyü kaçırmamak ve eksik yapmamak. Tikel naslar ile tümel maksadlar arasında irtibat kurup, tikelleri tümellerin ışığında anlayıp, nassların zahirine uymakta aşırılığa kaçmaz ve yapması gerekeni eksik bırakıp nassları ihmale yönelerek nasslardan yüz çevirmez. Şeriatın hükümleri birtakım illetlere dayanır. Tamamı hikmete uygundur, illetler yaratılmışların maslahatını dikkate alır. Karadâvî, Şâriin mahlukatın maslahatına olan hükmü vazettiği; hükümlerin illetlerini, hikmetlerini, maslahatlarını açıklayarak birçok hükmü özellikle insan ilişkilerini düzenleyen muamelat hükümlerini koyduğu tespitinde bulunur.

Şer'i hükümlerin illetlerinin tespit edilebileceğini, bu hükümlerin hikmet ve maslahatlara bağlanabileceğini söyleyen Karadâvî, Allah bir ümmet hakkında bir hüküm vazetmişse bunun o hükümde maslahat olduğunu gösterdiğini; hüküm, hikmeti maslahattan ayırmayan hikmet sahibi tarafından konduğunu, dolayısıyla şeriatın bu maslahatları dikkate aldığı düşünür.

Zarûri, hâci, tahsînî maslahatlar şeriatın dayandığı üç ilke olup bunlar Şâriin maksadıdır. Şeriatı, tümevarım metoduyla inceleyip tümel ve tikel delilleri düşünüp genel durumların kapsadığı manevi tümevarım sınırı bunun delilidir. Bu tümevarım özel bir delille değil delillerin toplanması ile meydana gelen farklı delillerle sabittir. Şâriin bu ilkelerdeki maksadını ispat için özel bir delile ihtiyaç yoktur. Nassların zâhir ve genel, mutlak ve mukayyet ifadelerinden, tümel ve tikellerinden, fıkın bütün konularında ve türlerinde farklı şekilde bu delile ulaşılabilir. Şeriatın bütün delilleri bu ilkeleri koruma etrafında oluşur.

Şeriatın halka yönelik maksadı, onların dinlerini, nesillerini, canlarını, akıllarını, mallarını korumaktır. İmam Karâfî'nin buna ırzı da eklediği tespitlerinden sonra Karadâvî'nin tanımladığı orta yolcu Vasatiyye ekolü; maksatları görmezden gelmeyen, nassları ihmal etmeyen tikel nasslara tümel maksadlar ışığında bakan, Şâriin kullarının maslahatı için vazettiği kesin bir nassın kesin bir maslahata aykırı olmayacağını düşünen ekol olan Vasatiyye Ekolü'dür. Şâri'nin hükümleri ile kulların maslahatının çelişmesi düşünülemez. Dolayısıyla bu maslahatın tespiti için gerekli ictihad faaliyetinin yerine getirilmesi gerektiğini düşünen Karadâvî, döneminin en önemli ictihad, tecdid, makâsîdü'ş-şerfiyaya

önem vermeye davet eden temsilcilerden olmuştur. Ortaya attığı Vasatiyye Ekolü söylemi ile Arap dünyasından, Avrupa’da yaşayan azınlık konumundaki pek çok Müslümana ve Türkiye’ye kadar birçok fikhî meselenin çözümüne ve fikhî çalışmalara öncülük etmiştir. Biz bu çalışmamızda Karadâvî’nin makâsîdü’ş-şerîa düşüncesinin en önemli mihengi olan Vasatiyye Ekolü’nün fikhının özelliklerini, temerküz ettiği odak noktalarını ve fikhının neticelerini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Karadâvî, Makâsîdü’ş-şerîa, Üç Ekol, Vasatiyye, İctihad, Maslahat

AHVAL-İ ŞAHSIYYE KONULARINDA İNSAN BEDENİYLE İLGİLİ FETVALARDA DEĞİŞİM

Rahmet KURT

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Kişinin doğrudan kendisiyle alakalı hukûki hallerini ifade eden ahvâl-i şahsiyye alanında fukahanın farklı fetvalara/görüşlere yönelmesi ve ilerleyen dönemlerde ya da kendi zamanlarında bazı fetvaların değişmesinde “zaman” faktörü gerçekten çok etkili olmuştur. Bu sebeple mezhepte kurucu imamla talebeleri arasındaki ihtilafların önemli bir kısmının delil ve burhan ihtilafından ziyade zaman ihtilafı olduğu dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Değişim açısından değerlendirebilecek fetvalarda zaman ve çevre etkisinin yanında dolaylı olarak bilim ve teknolojiye gelişmelerin etkisi de ortadadır. Mesela zamanla ortaya çıkan teknik cihazlar ve tıbbî gereçlerle bugün sâkıtın insan suretinde olmasa dahi tespiti mümkün hale gelmiştir. Oysa fukaha, kendi zamanlarında bunu tespit edecek imkana sahip olmadığı için aslî sûretin şekli beliren cenin olduğunu ifade etmiş ve bu bilgilere dayanarak fetva ve görüşlerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla geçmişte fakihlerin vermiş oldukları özellikle insan bedeniyle ilgili bazı fetvaların uzman fıkıh bilginleri beraberinde modern tıbbî teknolojinin süzgecinden geçirilmesi son derece önemlidir.

Fakih doğal olarak kendisine sorulan fetvalara ilk önce Kur’an ve sünnetten cevap bulmaya çalışacak, bu iki temel kaynaktan bulamadıysa belli bir usûl izleyerek müsteftinin sorusuna cevap verecektir. Buradan anlaşılıyor ki pekâlâ fakih fetvasını bir hadise dayandırabilir. Mesela Hanefi fakihler hamileliğin en uzun süresi için iki yıl süreden bahsetmiş ve bu fetvalarının arkasında bazı haberlere/hadislere dayanmışlardır. İşte fetvada değişimde dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de ilgili haberlerin/hadislerin vahye değil, tıbbî bilginin sınırlı olduğu, zamanın tecrübe ve duyularına dayanabileceğini unutmamaktır.

Fıkıh ilminin en önemli konularından birisi olan ahvâl-i şahsiyye konusuna yukarıda anlatılan mantık çerçevesinde bakıldığında değişim nazarıyla incelenmesi gereken birtakım fetvaların olduğu görülecektir. Bu fetvalardan/görüşlerden kimisi doğrudan insan bedeniyle ilgiliyken

bazılarının da insan bedeniyle olan alakasının dolaylı olduğuna işaret etmekte fayda vardır. Doğrudan insan bedeniyle ilgili fetvada değişim açısından incelenebilecek Hanefi mezhebindeki bazı fetva/görüş örnekleri şunlardır:

Hanefi fakihler, geçmişte “azl” konusundaki yaygın görüşe göre önce hür bir kadının nikahlısına izin vermedikçe kocanın azl yapmasının mekruh olduğunu söylemişler; ancak belli bir zaman sonra zamanın şartlarını, değişen ahlaki yapıyı bir de buna çocuğu iyi yetiştirememe korkusunu da ekleyerek azlin artık koca için mekruh olmayacağını ifade etmişlerdir.

Cenînin, nutfe-alaka-mudğa hallerindeyken saç ve tırnak gibi parçaları belirse de aslî sûreti kazanmamış sayıldığı için 120 günden önce düşürülebileceği görüşünde olan fakihler olmuştur. Fakat bugün o aslî sûreti elde edememiş parçanın cenin olduğu gelişmiş tıbbî cihazlarla tespiti edilebilir hale gelinmiştir.

Nikah akdini sonlandırmayı caiz kılan sağlık sorunları (uyûb-ı hamse) ile ilgili ortaya konulan görüş ve fetvalar da artık tedavi imkânı bulunduğu için değişim açısından incelenmelidir. Nikah akdini ortadan kaldıran bu hastalıklar için artık belli süre beklemeye de gerek kalmadığı söylenebilir. Zira artık yeterli imkanlar sayesinde hastalıklar çok hızlı teşhis ve tedavi edilebilmektedir.

Hamileliğin en uzun süresinin iki sene kadar olabileceğini ifade eden fetva ve görüşler artık zamanımızda tıbben mümkün kabul edilmemekte ve çoğu yalancı gebelikle açıklanmaktadır. Yine hamileliğin sütü arttırabileceğini düşünerek görüş belirten fakihlerin fetvaları değişim nazarıyla değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ahval-i şahsiyye, Hanefi mezhebi, İnsan bedeni, Fetvada değişim, Zaman faktörü

ETİL ALKOLÜN NECÂSETİ İLE İLGİLİ FETVÂLARIN ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Hasan DEMİR
Siirt Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Alkollü içeceklerin temel yapı maddesini teşkil eden ve birçok kullanım alanı bulunan etil alkol (etanol), tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar tarafından bilinen ve kullanılan bir maddedir. Etil alkol uçucu, renksiz, kendine özgü kokusu ve tadı olan yanıcı bir sıvıdır. Bilinen en eski organik bileşiklerden biri olan etil alkolün, binlerce yıl önce arpa ve şekerin fermantasyonu ile elde edildiği aktarılmaktadır. Bu yüzden arpa alkolü olarak da adlandırılmaktadır. Etil alkol C_2H_5OH kimyasal formülüyle bilinmektedir. Bileşiminde % 52.18 karbon, % 34.78 oksijen ve % 13.04 hidrojen bulunmaktadır. Akışkan, hoş kokulu, renksiz ve yakıcı bir niteliğe sahiptir. Etil alkol, gıda sanayi ve biyoteknolojisinde üzerinde önemle durulan ve teknolojik olarak muhtelif ürünlerin elde edilmesinde ehemmiyete sahip alkol türüdür. Aynı zamanda tüm alkollü içeceklerde bulunan alkoldür. Etil alkol, gıda sanayisinde muhtelif alkollü içkilerin üretiminde; çeşitli şekerlemeler, bazı çikolata ürünleri, pastalar, tatlılar ve benzeri gıdalarda aroma ve çeşni/yiyecek maddesi olarak da kullanılmaktadır. Örneğin tatlı-şekerleme sanayisinde çeşitli dolgu maddelerinin elde edilmesinde etil alkolden yararlanılmaktadır. Aynı şekilde etil alkolden, gıda üretiminde gerek duyulan esansların hazırlanmasında çözücü madde olarak faydalanılmaktadır. Ayrıca etil alkol gıdalara ambalajlanma işlemi esnasında katılabilmektedir. Birçok alanında kullanılan etil alkol ile ilgili İslam hukuku açısından tartışmaya yol açan temel meselelerden biri onun maddî necâset kategorisinde olup olmadığı hususudur.

Erken dönemlerden itibaren etil alkolün maddî necâset olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefîler dışındaki üç mezhebin fetvâya konu olan görüşleri tüm sarhoş edici niteliği bulunan içeceklerin necis olduğu yönündedir. Hanefî mezhebinde ise hamr ittifakla necis sayılırken; hamr dışındaki sarhoş edici içecekler ise, kimine göre galîz necâset, kimine göre hafif necâset ve kimine göre ise temiz sayılmaktadır. Etil alkolün necis olduğu görüşünü savunanlar,

harâmlığın necâseti istilzâm ettiğini gerekçe olarak göstermektedir. Ancak böyle bir istilzâmın zorunlu olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Nitekim kumar ve fal okları harâm olmakla birlikte necis değildir. Ayrıca eşyâda asıl olan temiz olmasıdır. Necis olduğunu belirtebilmek için hâricî deliller gerekmektedir. Bu bağlamda necis olduğunu söyleyenlerin delillerinin temiz olduğunu söyleyenlere göre nispeten daha zayıf olduğu görülmektedir. Dolayısıyla etil alkolü necis olarak görmeyen İslâm hukukçuları her ne kadar sayısal olarak azınlıkta olsa da konuya yönelik öne sürdükleri argümanlarının dikkate alınacak kadar güçlü olduklarını söylemek mümkündür. Konuyu teâbbudî açıdan temiz veya kirli olarak yorumlamaktan ziyâde bireysel veya toplumsal sağlık açısından değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda etil alkol bulaşmış bir maddenin yıkanarak kullanılması bireysel veya toplumsal sağlık açısından daha yararlı ise yıkanarak kullanılmalıdır. Etil alkol katılmış bir ürün (aynı şekilde) ferdî yahut sosyal hayata zararlı ise hiçbir şekilde kullanılmamalıdır. Buna bağlı olarak etil alkolü tevkîfî olarak necâset kategorisinde değerlendirerek bir bütün olarak kestirip atmak sağlıklı ve tutarlı bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte ihtiyâtlı olan görüş etil alkolü necis bir madde olarak kabul edip mümkün mertebe uzak durarak, onun yerine hakkında tartışma bulunmayan maddeleri kullanmaktır. Ancak muadilleri bulunmadığında veya kullanımı, fiyat performans gibi etkiler göz önüne alındığında etil alkolle aynı kapsamda değilse içilmemesi kaydıyla etil alkolün temiz bir madde olarak sosyal hayatta kullanılabileceğini söylemek mümkündür. İslâm hukukçularının kâhir ekseriyeti sarhoş edici niteliği bulunan etil alkolü dinî açıdan necis/pis madde olarak telakki ettiğinden etil alkolün necâseti bağlamında istihâle ve istihlâk kavramları da önem arz etmektedir. Etil alkol necis olarak değerlendirilmediğinde ise söz konusu kavramlar gündeme gelmemektedir. Bu çalışmada etil alkolün necâseti konusunda verilen fetvâların analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, Alkoller, Etil Alkol, Hamr, Necâset

TÜTÜN ÜRÜNLERİNİN İSLAM HUKUKUNDAKİ KONUMU ve FETVADA DEĞİŞİM MESELESİ

Mehmet Akif ALDATMAZ
Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi

İslam dini insan hayatına bazen emir bazen nehiy şeklinde müdahale eder. Emir ve nehiy kapsamına girmeyen durumlar ise mübah alanı oluşturur. Bu durumlar nass ile belirlenmişse üstüne bir ictihad söz konusu olamaz. Bu olgu Mecelle kaidesinde “Nassın olduğu yerde içtihada yer yoktur.” şeklinde yer bulmuştur. Hakkında nass olmayan konularda, İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları meydana çıkabilmektedir. Bu konuyu bir örnek eşliğinde izah etmeye çalışalım. Nassla sabit olan hamrın yasaklığında da ortaya bazı görüş ayrılıkları çıkmıştır. Hamrın haram olduğunda ihtilaf bulunmamakla birlikte nelerin hamr kapsamına girdiğinde veya hamr benzeri maddelere de haram denilebilirliği tartışma konusu olmuştur.

İslam hukuku canlı bir ilimdir, gelişen ve değişen dünyada ortaya çıkan yeni sorulara cevap bulma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sorular arasına, yeni ortaya çıkan ürünlerin üretimi, tüketimi, ticareti vs. gibi konuların İslam’ın şartlarına uygun olup olmadığı da dahil olmaktadır. Tebliğimizin konusu olan tütün ürünlerinin İslam coğrafyasında kullanımı 15. yüzyıla denk gelmektedir. Tütün Osmanlı Devleti’ne tacirler tarafından İngiltere üzerinden sokulmuştur. Daha öncesinde bu ürünle tanışmamış olan hekimler ve din insanları ilk etapta tacirler ve diğer yurt dışı kaynaklarından elde ettikleri bilgilere göre hüküm vermeye başlamışlardır. Bir taraftan tütün ürünü İslam coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılmasını sürdürmüş, diğer taraftan da hekim ve din insanları bu ürün üzerine araştırmalarını sürdürmüşlerdir. İslam coğrafyasına girdiği tarihten itibaren başlayan tütün ürünü üretimi, kullanımı ve ticaretiyle alakalı fikhî meselelerle ilgili tartışmalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu konuda net bir hükme varılamamasının farklı nedenleri bulunmaktadır.

Tütün ürünleri ortaya çıkış tarihi nedeniyle Kuran veya hadisten hakkında net bir hüküm bulunabilmesi mümkün değildir. Bu konuda bir illet belirlenmeli ve hakkında nass bulunan benzeri meseleye

kıyas edilmelidir. Kıyas edilebilirliği konusunda İslam hukukçuları farklı görüşlere ayrılmışlardır. Bazıları sağlık üzerinden konuyu değerlendirirken bazısı da israf ve sarhoşluk üzerinden konuyu ele almışlardır.

İslam hukukçularınca benimsenen hükümler zaman içinde farklı sebeplere bağlı olarak değişim gösterebilmiştir. Bazı İslam hukukçularına göre ise değişim olmaksızın verilen fetva günümüze kadar gelmiştir. Burada da fetvada değişim meselesini incelemek yerinde olacaktır. İslam hukukçuları bir meselede bir fetva belirtmişken daha sonrasında farklı bilimsel verilerin ortaya çıkmasıyla fetvalarını değiştirmek durumunda kalabilmişlerdir. Tütün ürünlerinde de bunun örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca 15. yüzyılda mevcut olan tütün ürünleri ile günümüzdeki tütün ürünleri arasındaki farklılıklar da fetvaların değişimine etki etmektedir. Aslında ürünün değişmesi sonucunda farklı bir fetva veriliyorsa bu fetvada değişim kapsamına dahil olmaz ve yeni bir ürüne yeni bir fetva verilmiş olur. Ancak burada hem ürünler zaman içinde değişime uğramış hem de altı asır boyunca yeni bilimsel veriler ortaya çıkmıştır. İkisinin birlikte değerlendirilmesi fetvanın sıhhati açısından gereklilik arz etmektedir.

Farklı görüşlerin ortaya çıkmasında haramlığı kimin koyabileceği ve tütünün vücuda zararının boyutunun hükümler üzerindeki etkisi belirleyici noktalardan olmuştur.

Tebliğimizde tütün ürünleri çerçevesinde haram koyma yetkisinin kimlerde olduğu, insan sağlığına zararın ölçüsüne göre hükümlerde değişim konuları tartışılacaktır. Ayrıca bilimsel verilerde meydana gelen değişimlerin verilen hükümler üzerindeki değiştirici etkisi de ele alınacaktır. Tütün ürünlerinde meydana gelen değişim, saf tütün ile günümüz sigaraları arasındaki farklar incelenerek fıkhıdaki konuları, varsa farklılığının nedenleri tartışılacaktır.

Son olarak ise tütün ürünleri hakkında İslam hukukçuları tarafından verilen fetvalar, fetvaya ulaşırken uyguladıkları metotlar ve bu metotların usulen tutarlılıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tütün, Sigara, Ahkâmın teğayyürü, İbaha, Haram

İSLÂMÎ FİNANSTA BORÇ SATIMINA İMKAN TANIYAN DÜZENLEMELERİN FIKHÎ ARKA PLANI

Arş. Gör. Hatice AKSOY KARAKAYA
Sinop Üniversitesi Araştırma Görevlisi
İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Borç satımı fıkıh ilmindeki ifadesiyle “bey’u’d-deyn”, bir borcun borçlu tarafından ödenmeden önce, alacaklı tarafından üçüncü kişilere satılması işlemidir. Örneğin bir işletme, müşterisinden henüz ödeme almadığı bir faturayı, bir finans kuruluşuna indirimli fiyatla satabilir. Bu durumda alacağı satın alan finans kuruluşu, alacağın tam değerinden düşük bir meblağ ödeyerek, borçlu müşteriden borcun tamamını tahsil etme hakkı kazanır. Tebliğ, herhangi bir işlem sebebiyle (akit, itlaf) zimmette önceden sabit olan alacağın/borcun üçüncü kişilere satımına odaklanmaktadır. Alacağın/borcun üçüncü tarafa satımı hususunda Malezya Merkez Bankası bünyesindeki Menkul Kıymetler Komisyonu Fıkhi Danışma Kurulu’nun (SCSAC) 1996 yılındaki, sermaye piyasası araçlarının geliştirilmesine yönelik kararı, borç satışına izin veren bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme kapsamında alıcının maslahatının korunması, borçlunun satış risklerini üstlenmesi ve sözleşmeye dahil olan tarafların haklarının korunması sağlanır, böylece borç satışı caiz hale gelir. Bu düzenlemenin sonucu olarak, Malezya’da deyn satışı yasak olmaktan çıkmış ve bu nedenle ihraç edilen tüm sukûk türleri -murabaha ve selem sukûk gibi ister borca dayalı olsun ister varlığa dayalı olsun- ikincil piyasalarda alınıp satılmaya başlamıştır. Malezya’da Fıkhi Danışma Kurulu’nun kararları sayesinde, İslami sermaye piyasasında ürün geliştirme ve yenilikçi finansal araçların kullanımının kolaylaşmıştır. Fıkhi Danışma Kurulunun borç satışı (bey’u’d-deyn) ilkesini benimsemesiyle sukukların ikinci piyasalarda (İslami sermaye piyasasında) satışı da yaygınlaşmıştır.

Borç satımına imkân tanıyan düzenlemenin fıkhi arka planı, kurulun ayrıntılı kararında şöyle açıklanır: “Malezya’da SCSAC Fıkhi Danışma Kurulu’nun bazı kararları, diğer ülkelerdeki fıkıh uzmanlarının görüşlerinden farklılık gösterir. Bu farklılıklar, zaman ve mekân farklılıkları ile ülkelerin ihtiyaçları ve arka planlarındaki

farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Fıkhi Danışma Kurulu'nun borç satışına verdiği onay, bu işlemi yasaklayacak genel bir nas veya icmânın bulunmamasından dolayıdır." Kararda, öncelikle dört mezhep imamının ve diğer fakihlerin görüşleri değerlendirilir ve sonrasında bu görüşlerin odaklandığı hususa "teslim kabiliyetine" dikkat çekilir. Bu odak noktasının giderildiği "gözetim ve kontrolün olması" durumunda borç satımının mümkün olacağı açıklanır. Belirtilen gerekçe geçmiş İslam hukukçularının benimsediği deynin üçüncü tarafa satımına dair yasağının deynin teslim edilme kabiliyetine yoğunlaştığı fakat bu durumun gözetim ve kontrolün olmadığı durumlarda geçerli olduğudur. Kurul kararın fıkhi arka planını açıklarken, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bir eserine başvurarak, deyn satımını yasaklayan genel bir nas veya icmâ olmadığını vurgular. Daha sonra fakihlerin çoğunluğunun deynin alacaklısına satımına izin verdiğini, üçüncü tarafa satımında ise teslim imkânı olmaması sebebiyle yasaklandığını belirtir. Maliki mezhebinin belirli koşullar altında üçüncü tarafa borç satımına izin verdiğine değinerek koşulları izah eder. Koşulların ortak noktasının faizden kaçınma, teslim olmaksızın borç satışını önleme ve alıcının haklarını koruma olduğunu belirler. Malezya'daki düzenlemeler sayesinde bu şartların sağlanabildiğini, Hanefi mezhebinin teslimle ilgili risk korkularının giderilebildiğini ve faiz hususunda menkul kıymetleştirilmiş borcun özelliklerinin onu paradan ayırdığı ile noktalamıştır.

Sonuç olarak Kurul kararına, İbn Kayyim'in bey'u'd-deyn yasağı ile bey'u'l-kâli bi'l-kâli yasağının farklı olduğuna dair görüşünü temel alarak başlamıştır. Ardından dört mezhep imamının bu iki yasağın aynı olduğuna dair görüşlerine dayanarak açıklamalarını sürdürmüştür. Borç satımının yasaklığına ilişkin nas dört mezhep nazarında kabul edilirken bu konuda icmânın olmadığına dair kabule dikkatli yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir. Yasağa dair mezhep kabullerinin borcun/ alacağın teslim edilme kabiliyetine yoğunlaşmasına dair yorumun gözetim ve kontrole giderilebileceği varsayılr. Fakat gözetim ve kontrol teslimine dair bir güvence oluşturmakla beraber teslim anlamına gelmemektedir. Düzenleme neticesinde sukukların ikincil piyasalarda satımı, İslami finansın gerçek işlemler yapılması ilkesiyle de uyumlu değildir. Gerçek alışverişi ifade eden bir varlık hareketi olmayıp

finansal açıkların kapatılmasıyla piyasa balonları veya şişkinlikleri oluşturabilecek potansiyeli barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bey' u' d- deyn, Alacak/borç satımı, İslami finans, Sermaye piyasaları, Menkul Kıymetler Komisyonu

KATILIM BANKALARI İÇİN BİR ÜST KURUL OLUŞTURULMASI (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Feride Sırma KUYUCUOĞLU

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Katılım bankaları İslami finans ilkelerine göre faaliyet gösteren ortaklık temelli finansal işlemlerin yürütüldüğü kurumlardır. Katılım bankalarının finansal işlemlerinin İslami ilke ve uygulamalara uygunluğunu denetlemek için danışma kurulları oluşturulmuştur. Bu kurullar uluslararası, ulusal, kurumsal düzeyde veya özel şirketler şeklinde örgütlenebilmektedir. Türkiye’de her katılım bankasının kendi danışma komitesi yanında ayrıca merkezi danışma kurulu da bulunmaktadır. Ancak hâlihazırdaki yapılanma ülkemizde bütüncül bir standartlaşma sağlayamamaktadır. Bu çalışmada bağlayıcılığı ve yaptırım gücü yüksek bağımsız bir üst kurul kurulması üzerinde durulacaktır. Çalışma giriş ve sonuç dışında üç başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak şeri danışma kurulu ve türleri anlatılacak, ikinci olarak Türkiye’deki mevcut işleyişten bahsedilecek, son olarak da üst bir fetva kuruluna dair işlevsel ve sistemsal öneriler sunulacaktır.

İslami finans kurumlarının ortaya çıkmasıyla beraber onların sundukları ürün ve hizmetleri ve bunların işleyişlerinin İslam hukukuna uygunluğunun sağlanması amacıyla şer’i danışma kurulları oluşturulmuştur. Bu kurullar yapılan işlemlerin İslam ilke ve kurallarına uygunluğunun denetlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de şeri danışma kurullarının hali hazırdaki uygulamasına bakıldığında 2018 yılında TKBB bünyesinde bir danışma kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir. Merkezi danışma kurulunun kurulmasının ardından bankalardaki danışma kurullarının tekrar yapılandırılması gerekmiş, 2019 yılında “Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına İlişkin Tebliğ” yayınlanmıştır. Bu tebliğe göre bankalar faizsiz bankacılık ilke ve standartlarını sağlamak amacıyla bünyelerinde bir danışma komitesi barındırmak zorundadır. Tebliğde komitede görev yapacakların vasıfları, komitenin görev ve yetkileri belirtilmiştir. Bir iç denetim birimiyle komitenin kararlarının standartlara uygunluğunun denetlenmesi ve uyumsuzluk halinde uyumsuzluğu

oluşturan işlemlerin durdurularak komitenin tekrar inceleme yapması öngörülmüştür. Mevcut merkezi danışma kurulunun görevleri arasında “...katılım bankalarının uymaları gereken standartları belirlemek, katılım bankaları arasındaki uygulama farklılıklarını gidermek üzere karar almak, işlemlerini değerlendirmek, başvuruları halinde kurum ve kuruluşlara görüş bildirmek ve katılım bankacılığıyla ilgili programlar düzenlemek, yayınlar yapmak...” sayılmıştır. Merkezi danışma kurulu hali hazırda standartlar üretmektedir. Bunun yanı sıra katılım bankaları kendi fetva kurullarında alınan kararlara göre işlem yapmaktadır. Ancak TKBB katılım bankaları için oluşturulmuş bir üst kuruldur. Yapılan çalışmaların daha kapsayıcı olması açısından oluşturulacak üst kurulun katılım bankalarına özgü değil, bütün faizsiz finans kurumlarını içine alacak şekilde olması daha işlevsel olacaktır. Üst bir fetva kurulunun oluşturulması öncelikle katılım bankalarının işlemlerinde şer’i bir standartlaşma sağlayacak ve aynı meselenin şer’i hükmü bankadan bankaya değişmeyerek, önceden belirlenmiş belli bir fetva usulü takip edilecektir. Üst fetva kurulu hangi sistemle kurulursa kurulsun gözetilmesi gereken birtakım hususlar vardır: Fetva kurulu, hukuki altyapısıyla birlikte oluşturulmalıdır. Böylece fetva kurulunun kararları, mer’i hukukla uyum içinde olacaktır. Bir başka nokta fetva kurulunda alınan kararların gerekçeleriyle beraber yayınlanmasıdır. Bu şekilde kurul üyelerinin inceleyecekleri meseleleri en iyi şekilde ele almaları teşvik edilmiş olur. İlaveten toplum nezdinde kuruma ve kararlarına karşı duyulan güven artacaktır. Fetvalar tutarlı bir çerçevede ele alınmalı, kurul İslam ilkelerine uygun bir usul takip etmelidir. Ayrıca fetva kurumları bünyelerinde bir denetim birimi oluşturmalı ve ilgili kurumların işlemlerinin şer’i olarak uygunluğunu denetlemelidir. Denetimde uygunsuzluğun tespit edildiği hallerde yaptırım uygulamalıdır.

Bütün bunlardan yola çıkarak katılım bankaları için bağlayıcı olacak üst bir fetva kuruluna ihtiyaç olduğu görülmektedir. Kurulacak olan bu üst fetva kurulu hangi kuruma bağlı sorusuna birkaç seçenek sunulabilir: Hali hazırdaki TKBB’nin bünyesinde bulunan merkezi danışma kurulunu tekrar yapılandırmak ve kararlarını bağlayıcı hale getirmek bir seçenek olarak görülebilir. İkinci bir seçenek olarak Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisinin hali hazırda mevcut olan Katılım

Finans Dairesi Başkanlığına bağlı bir üst fetva kurulu oluşturulabilir. Son olarak da düzenleyici işlem yapma ve kural koyma yetkisi bulunan İslami finans kurumları için müstakil bir bağımsız idari otorite oluşturulabilir.

Netice itibariyle Türkiye’de merkezi bir fetva kurulunun kurulmasına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Bu hem katılım bankalarına olan güvenin artması ve tercih edilir olması hem de İslami finans alanında uluslararası düzeyde faaliyet göstererek standartlar ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, İslami finans, Katılım bankacılığı, Şer’i danışma kurulları, Fetva kurulları

TÜRKİYE'DE TASARRUF FİNANSMAN SİSTEMİYLE İLGİLİ FIKHİ SORUNLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ: İLGİLİ LİTERATÜR ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Feyza BULGUR

Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Günümüz iktisadî şartları dikkate alındığında geniş halk kitleleri açısından insanların kendi birikimleriyle konut veya taşıt sahibi olmaları birtakım zorlukları barındırmaktadır. Zira konut ve araç fiyatları bireysel birikimlerle alınabilecek sınırların ötesinde olabilmekte, dolayısıyla bu konuda belirli bir birikime sahip olamayan kişiler ilave finansman desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Faizle ilgili hassasiyeti olmayan bireyler ihtiyaç duydukları finansmanı konvansiyonel bankalar marifetiyle faizli kredi olarak temin etme yoluna gitmektedirler. Ancak ülkemizde faiz oranlarının ve banka kredi maliyetlerinin yüksek olması, ayrıca herkesin banka kredisi alma imkanına sahip olmaması gibi nedenlerle bazı bireyler farklı finans kuruluşlarını tercih etmektedirler. Diğer taraftan dini hassasiyetleri sebebiyle faizli kredi kullanmak istemeyen bireyler de ihtiyaç duydukları finansman desteği için faizsizlik esasına göre çalışan farklı alternatiflere yönelmektedirler. Bu çerçevede katılım bankaları bu bireylere finansman desteği sunan önemli ve etkili kuruluşlar olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda esas itibarıyla faizsiz esasına göre faaliyet göstermeye başlayan tasarruf finansman şirketleri de katılım bankaları yanında özellikle araç, konut ve çatılı işyeri edinimlerinde bireylere finans desteği sunan önemli kuruluşlar olarak dikkat çekmektedirler.

Konuya özgü çalışmalarda tasarruf finansman sistemi, "sisteme katılan bireylerin karşılıklı yardımlaşmaya dayalı birikim ve tasarruflarını (sermaye) bir araya getirerek, tüketim ve yatırım alanlarında belirli bir amaca matuf ihtiyaçlarını finanse etmek için sermaye darlığına çözüm üreterek finansman sağlayan ve bunu vekâlet yoluyla işleyen bir finansal aracılık (iş organizasyonu) modelidir" şeklinde tanımlanmaktadır.

Dünyada tasarruf finansman sistemine benzer yapıda faaliyet gösteren kuruluşların İngiltere ve Almanya gibi ülkeler bazında oldukça eski bir tarihi vardır. Bu sistemin ülkemizde uygulanması da daha çok Almanya yapı tasarruf sandığıyla (YTS) benzerlik göstermektedir.

Ülkemizde ilk deneme faaliyetlerine 1951 yılında başlayan bu sistem 1990'larda kurumsal hale gelerek ilk önce otomobil finansmanını kapsamına almış, daha sonra faaliyet alanına konut finansmanını da dahil etmiştir.

Ülkemizde tasarruf finansman şirketleriyle ilgili ilk hukuki düzenleme 21/11/2012 tarihinde 6361 numaralı kanunla yapılmıştır. Daha sonra bu konuda yeni kanuni düzenlemelerde yapılarak mevcut eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bu konuda ilk köklü ve sistematik değişiklik 04/03/2021 tarihli ve 7292 sayılı kanunla yapılmıştır. Bu düzenlemeyle ilgili finansman kuruluşları bir çatı kurum olarak Finansal Kurumlar Birliğine bağlanmış, denetimi de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (BDDK) verilmiştir. Konuyla ilgili usul ve esaslar ise 04/07/2021 tarihli ve 31447 sayılı yönetmelikle ortaya konulmuştur.

Bu sistem 2021 yılındaki mevzuat değişikliğine kadar "Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi (TDFS) olarak bilinmekte olup bu değişiklikte birlikte Tasarruf Finansman Sistemi adıyla anılmaya başlanmıştır.

Ülkemizde tasarruf finansman şirketleri, tasarrufa finansman sistemi adı altında katılımcılara genel olarak çekilişli ve çekilişsiz olmak üzere iki ana seçenek üzerinden çeşitli finansman modelleri sunmaktadır.

Nispeten yeni olan tasarruf finansman sistemini iktisadi finansal, hukuki, organizasyonel, işletimsel açılardan ele alan çok sayıda akademik çalışma da yapılmıştır. Ayrıca temelde faizsizlik esasına göre çalıştığı iddiasını taşıyan bu sistemin fıkhi değerlendirmesiyle ilgili de önemli bir literatür oluşmuştur. Bu konuyla ilgili fıkhi sorunlar başlangıçtan günümüze farklı şekillerde gelişme göstermiştir. Bu konu özellikle 2021 yılındaki düzenlemenin öncesi ve sonrasına göre önemli ölçüde değişiklik arz etmektedir. Bu süreç konuyla ilgili fıkhi literatüre de farklı şekilde yansımış bulunmaktadır. Tespitlerimize göre ilk dönemlerde sayı ve nitelik olarak çok fazla fıkhi problem barındıran bu sistemde zaman içinde hukuki ve kurumsal gelişmelere paralel olarak fıkhi sorunların da giderek azaldığı gözlemlenmiştir. Biz de bu bildirimizde konuyla ilgili literatürü inceleyerek ve tasarruf finansman sisteminin halihazırdaki yapısı dikkate alınarak fıkhi problemlerin nasıl bir evrim geçirdiğinin tespitini yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İktisat, Tasarruf, Finansman, Faizsiz Finans

ZİYA GÖKALP'İN İSLAM AİLE HUKUKU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Enes AVCI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Osmanlı'nın son döneminin önemli düşünürlerinden olan ve sosyolog, dil bilimci ve Türkolog olarak bilinen Ziya Gökalp aynı zamanda bir İslam hukukçusu gibi hem usul-i fıkhı hem de fûrua dair pek çok görüş ileri sürmüştür. Özellikle içtimai usul-i fıkhı alanındaki görüşlerini içeren makalesi sosyoloji ilmiyle fıkıh ilmini harmanlayarak ilim dünyasına yeni bir kapı aralamıştır. İslam hukuku kapsamında aile hukuku ile alakalı kadınların içtimai statüsü, nikâh, talak, miras, mehir, eşler arasındaki denklik, tek eşlilik/çok eşlilik, velayet gibi pek çok konuda makaleler yazmıştır. Ziya Gökalp, *Aile Ahlakı* adlı sıralı makalelerinde zikredilen konularla alakalı geçmişten günümüze uzanan bir değerlendirme yapmıştır. Bu makalelerinin bazılarında da alıntılar yaparak görüşlerini kitap haline getirmiş, bu hususlarda yeni Türkiye'nin vizyonunun ne olması gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen reformlarda onun bu görüşlerinin yansımaları açıkça görülmektedir.

Hapishanede mahkûmken kızlarına yazdığı mektuplarda kadınların sosyal durumları, eğitimleri vs. ile alakalı ileriye dönük görüşlerini dile getirmiştir. Daha sonraki süreçte de tesettürden sosyal hayata, kadınların haklarından sorumluluklarına kadar statülerinin yeniden belirlenmesi için gayret göstermiş ve bunda çoğunlukla muvaffak olmuştur. Eski Türklerdeki kadın algısından da hareketle kadının evvelden beri toplumda çok yüce bir mertebede olduğunu, daha sonra İran ve Rum kültürlerinin etkisiyle bu mertebenin giderek azaldığını savunmuştur. Eski Türklerdeki aile yapısından alıntılar yaparak günümüzdeki aile yapısını da değerlendiren Gökalp bu konuda İslamiyet'in ilk zamanlarında olmayan uygulamaların sonradan İslamiyet ile ilişkilendirilerek sanki İslami hükümlermiş gibi görüldüğünü ileri sürmüş ve bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu konularda yeniliğe gidilmesini gerekli görmüştür. Çabaları sonuç vermiş ve Medeni Kanun'un kabulü ile hukuksal alanda

eskiden beri süregelen kurallarda köklü değişiklikler yapılmıştır. Gökalp'in istediği gibi reformlar yapılmış, İsviçre Medeni Kanun'u iktibas edilerek uygulamaya konulmuştur.

Gökalp önerdiği reformları gelişigüzel bir şekilde değil, bazı kaidelere hatta kendince İslamî ilkelere dayandırmaya çalışmıştır. Görüşlerine böylece meşruiyet sağlayarak dinî hassasiyeti olan kesimlerin desteğini almaya çalışmıştır. Sonuç olarak Gökalp'i destekleyen kesimler olduğu gibi onun görüşlerini reddedip eleştirenler de olmuş, bu konularla alakalı bazı dergilerde karşılıklı makaleler yazılmıştır.

Gökalp hükümlerde önerdiği değişimi ve reformları aynı zamanda örf ile de ilişkilendirerek örfün hukuk alanında yadsınamaz bir tesiri olduğunu öne sürmüş ve kabul ettirmek için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. Ona göre örfte var olan ve süregelen değişim tabii olarak hukuku da etkilemeli, bu yüzden örfe paralel olarak bu kuralların da değişmesi ve gelişmesi gerekmektedir ki bu bir zorunluluktur. Özellikle kadın ve aile hukuku alanının onun en çok çaba sarf ettiği bölümlerden olduğu söylenebilir.

Ziya Gökalp'in usul-i fıkıh ve ictimai usul-i fıkıh alanlarındaki görüşlerine dair bazı akademik çalışmalar yapılmış olsa da İslam aile hukuku özelindeki görüşleri ile ilgili bir çalışma tespit edemedik. Onun için bu tebliğimizde Gökalp'in İslam aile hukukuna dair görüşlerini dayandırdığı ilkeler ve ileri sürdüğü görüşler fikhî açıdan incelenip değerlendirilmeye, görüşlerinin halen ülkemizde hâkim olan aile hukuku anlayışıyla bağlantısı kurulmaya çalışılarak ülkemizdeki değişimin daha iyi anlamlandırılmasına ve tartışılmasına katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, İslam Aile Hukuku, Kadın, Fıkıh, Reform

FEMİNİZMİN FIKHA ETKİSİ - CUMA NAMAZI ÖZELİNDE KADININ İMAMETİ TARTIŞMALARI

Arş. Gör. Tuğrul KÜTÜKÇÜ

*Necmettin Erbakan Üniversitesi Araştırma Görevlisi
Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi*

Modern dönemde Batı'nın ekonomi ve teknoloji alanlarında -ahlaki sahadan koptuğu ölçüde- kaydettiği hızlı ilerleme, İslam dünyasında Batı'ya karşı bir merak ve ilgi uyandırmıştır. Bu ilgi, İslam dünyasının Batı ile daha yakın bir etkileşime girmesine ve Batı'da ortaya çıkan çeşitli düşünce akımlarının İslam dünyasına ithal edilmesi, tartışılması ve muhtelif açılardan benimsenmesine sebep olmuştur. Adalet, özgürlük, eşitlik ve insan hakları tarzı Batılı kavramlar etrafında şekillenen liberalizm, sosyalizm ve feminizm gibi muhtelif ideolojiler; Müslümanların düşünüş tarzını ve dolayısıyla İslam düşüncesini derinden etkilemiştir.

Kadınların hukuki, siyasi ve toplumsal hayatta eşitlik talebiyle başlayan ve bu isteklerine somut karşılık bulan feminizm hem İslam toplumlarının şekillenmesinde hem de bir Müslümanın hayatını tanzim etmede merkezi bir konumunda yer alan fıkıhın hükümlerini ve sabitelerini de sorgulamaya açmıştır. Başlangıçta aile, miras, şahitlik ve ceza hukuku gibi muamelat alanlarındaki hükümler etrafında şekillenen tartışmalar, daha sonra ibadet alanına da sıçramış, burada kadın ve erkek arasında birtakım -sözde- eşitsizliklerin olduğu fikri ortaya atılmıştır.

Hristiyan ve Yahudi feminist akımlarından da etkilenen Müslüman feministler, klasik fıkıh mirasında kadının camideki konumu çerçevesinde ezan ve kamet gibi meselelerin yanı sıra kadının erkeklere imamlık yapması konusunda getirilen kısıtlamayı, Kur'an'ın -kendi ifadelerince- mutlak cinsiyet eşitliği prensibine aykırı bularak eleştiri okları yöneltmişlerdir. Müslüman feministler bu düşüncelerini teoride bırakmayıp pratik alana da dökme fırsatı yakalamışlardır. 1990'lı yıllarda Güney Afrika'da bulunan *Muslim Youth Movement*'in tertip ettiği teravîh ve Cuma namazlarını kadın-erkek cemaatin kadın imama tabi olarak kılması, aynı şekilde 2004 yılında Nabeelah Abdul-Ghafur'un ABD'de ilk defa aynı uygulamayı Cuma namazında tatbik etmesi, mezkûr feminist fikirlerin ilk fiilî tezahürleri olarak görülebilir.

Mamafih, bu örnekler; Amina Wadud'un 2005 yılında New York'ta kıldırılmış olduğu Cuma namazı kadar ilgi çekmemiştir. Sarah Eltantawi, Asra Nomani gibi isimlerin öncülüğünde tertip edilen bu namaz organizasyonu, başlangıçta bir camide yapılmak istendiye de bu talep kabul edilmemiş, nihayetinde Amina Wadud, Saint John the Divine Katedrali'nde hem hutbe vermiş hem de kadın-erkek karışık cemaate Cuma namazı kıldırmıştır. Diğer namaz organizasyonlarının aksine Amina Wadud'un öncülüğünü yaptığı bu Cuma namazı; organizasyona katılan isimlerin şöhreti, namaz öncesinde yapılan basın toplantısı ve medyanın iyi bir şekilde kullanılmasından ötürü çok geniş yankı uyandırmıştır.

Cuma namazı kılınmadan iki gün evvel bu organizasyonu sert bir şekilde eleştiren Karadâvî, Müslümanları böylesi faaliyetlerden uzak durmaya çağırırken Zaid Shakir bu faaliyetin fitne olduğunu ve dinen hiçbir şekilde temellendirilemeyeceğini belirtmiştir. Hamza Yusuf böyle bir namaz şeklinin tarihte emsali görülmeyen bir bidat olduğunu söylerken Louey Safi ise organizasyonu düzenleyen Müslüman feministlerin talihsiz bir şekilde laik öncülerinin izinden giderek İslamî gelenek, ilke ve değerlerden koptuklarını belirtmiştir. Öte taraftan kendini bir Müslüman feminist olarak tavsif eden Hadia Mubarek, böyle bir organizasyonu desteklemediğini ve kadınların namazda erkeklere imamlik yapmasının toplumsal açıdan eşit olmaları ya da güçlü bir konuma gelmeleriyle herhangi bir ilgisi olmadığını vurgulamıştır. Öte taraftan Khaled Abou Fadl kadının dini alanda erkekten daha bilgili olduğu hallerde -erkeklerle aynı safta durarak- onların da içinde bulunduğu cemaate Cuma namazı kıldırabileceğini ifade ederken Tarık Ramazan namazın erkekler tarafından kıldırılmasını tercih ettiğini belirtmiş, fakat cami imamının izin vermesi halinde kadının erkeklere de imamlik yapabileceğini ve buna muhalefet etmeyeceğini söylemiştir. Kadının erkeklere imamlığını bidat-ı hasene olarak nitelendiren Muhammad Fadel, böylesi organizasyonlar vesilesiyle kadının toplumsal açıdan güçleneceği yorumunu yapmıştır. Cemal el-Benna da kadınların erkeklere imamlik yapması konusunda İslam kaynaklarında yeterli delil olduğunu ifade etmiştir.

Taha Cabir Alvânî ve M. A. Muktedir Han ise meseleye farklı açılardan yaklaşmışlardır. Alvânî, Amina Wadud'un samimiyeti ve iyi niyetinde hiçbir şüphenin olmamasına rağmen bu tarz faaliyetlerin liberal-Batılı değerler hegemonyası neticesinde ortaya çıktığını ima etmiş, kadının erkeklere imamlığının ancak cemaatin razı olması durumunda

mümkün olabileceğini belirtmiştir. Muktedir Han, ibadetlerde içtihadı sıcak bakmamasına rağmen dini yorumlama konusunda herkesin özgür olduğunu ifade etmiş, fakat namazı savunan ya da karşı çıkan her iki tarafı da eleştirmiştir.

Tarafların argümanlarına baktığımızda kadının erkeklerin de olduğu cemaate namaz kıldırabileceğini savunanlar, Kur'an'da -kendi deyimleriyle- cinsiyet eşitliğini ifade eden ayetler başta olmak üzere Hz. Peygamber'in Ümmü Varaka'ya kendi evinde yaşlı erkek müezzin ve erkek kölesinin de olduğu kişilere namaz kıldırabileceğine ilişkin rivayeti ve Ebû Sevr (ö. 240/854), Müzenî (ö. 264/878), Taberî (ö. 310/923) ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) gibi alimlerin bu konudaki görüşlerini delil olarak kullanmışlardır. Kadının erkeklere namaz kıldırabileceği hükmüne karşı çıkanlar ise Müslümanların tarihte böyle bir uygulamayı hiçbir şekilde tatbik etmediği, bu konuda dört mezhebin icmânının olduğu, dolayısıyla kadınların erkeklere imam olabileceği görüşüne Batılı feminist ideolojiden etkilenerek varıldığını ifade etmektedir. Gerçekten de feministlerin bu konuda kendilerine dayanak olarak aldığı hadisin umumî bir cevaza delalet etmediği görülmektedir. Ayrıca klasik kaynaklarda kadının erkeğe imam olabileceği konusunda kendilerine görüş atfedilen -İbnü'l-Arabî dışındaki- mezkur alimlerin bu konudaki fikirlerinin başka kitaplarda icmalen yer aldığı ve hangi kayıt ya da şartlarla bu görüşü tecviz ettikleri net değildir. Öte yandan feministler, kadınların aleyhine olarak addettikleri hadis, haber ve nakilleri tereddütsüz bir şekilde reddederken geleneğe kendi fikirlerini destekleyen rivayetleri bağlamından kopararak ve keyfi tarzda seçtikleri görülmektedir. Bu sebeple feminist düşüncenin genelde fıkıh konusunda özelde ise kadının imamlığı hususundaki diğer mülahazalarının oldukça keyfi, ideolojik ve ciddi bir usûlsüzlükle malul olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Çağdaş Fıkıh Düşüncesi, Usûlsüzlük, Kadının İmamet, Amina Wadud

İKİ ÂDET ARASINDAKİ ASGARİ TEMİZLİK SÜRESİYLE İLGİLİ FIKHİ HÜKÜMLERİN TIBBİ VERİLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Gülsüm SOYDAN
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
Marmara Üniversitesi Doktora Mezunu

Âdet döngüsünün doğru tespit edilmesi, kadın sağlığından ibadet ve aile hayatına kadar birçok farklı alanda belirleyici role sahiptir. Kadın vücudunun bir işleyişi olarak Allah'ın takdir ettiği bu döngünün tespiti için fakihler, bazı rivayetlerden ve yaşadıkları dönemin tecrübelerinden istifade ederek içtihat etmişlerdir. Bu tebliğde âdet döngüsündeki sadece temizlik süresiyle ilgili fihhi ihtilaflar ve bunların gerekçeleri, tıbbi veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hanefî fakihlerden Merğînânî, temizlik döneminin asgari süresinin on beş gün olduğuna dair İbrahim en-Nahaî'den mevkûf bir rivayetin olduğunu söyler. Bununla birlikte Hanefî mezhebinde iki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin tespitinde, seferîlik hükümleriyle bir kıyas yoluna da gidilir. Seferî iken kısaltılan namazların ve tutulmayan oruçların, ikâmet hâlinde tam bir şekilde yerine getirilmesi yönüyle seferîlik süresini, iki âdet arasındaki temizlik döneminin süresine kıyaslayan Hanefîler, en az on beş gün olan ikâmet süresinin temizlik süresi için de geçerli olacağını kabul eder.

Şâfiî mezhebinde ise temizlik döneminin asgari süresi on beş gündür. Bu süreyle ilgili Şâfiîlerin delili, kadınların ömürlerinin yarısında (رَطُّشْنِ) oruç tutmayıp namaz kılmadıkları belirtilen rivayettir. Ömrün yarısı ifadesi, küçük ölçekte ayın yarısı olarak düşünülmüş ve diğer yarısında ibadet yapıldığı için temizlik süresi on beş gün olarak kabul edilmiştir.

Mâlikî fakihler ise âdet ve temizlik döneminin en kısa ve en uzun süresiyle ilgili, sağlam bir delil bulunmadığını, fukaha arasındaki ihtilafların da tecrübi ve örfi birtakım yollarla edinilen bilgilerin farklılığından kaynaklandığını belirtmiştir. Mezhepte asgari temizlik süresi için tercih edilen görüş on beş gündür. Bunun dışında Mâlikî kaynaklarda, temizlik döneminin en kısa süresiyle ilgili ise beş, sekiz, on, sekizle on arası, on yedi gibi rakamlar bulunduğu gibi mutat olan temizlik süresi de dikkate alınmıştır. Temizlik döneminin süresini

kadınlara sormak gerektiği de söylenmiştir. Hatta bazı kaynaklarda asgari temizlik süresinin kadın tarafından bilindiği, bu süre nas tarafından belirlenmediği için ihtilafı rakamların kabul edilmesinin vacip olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Çünkü kadınlardan alınacak bu bilgiler kendi durumları hakkında güvenilir ve her devirde dikkate alınabilecek özelliktedir.

Hanbelî mezhebinde ise iki âdet arasındaki temizlik süresinin asgarisi, muhtâr olan görüşe göre on üç gündür. On üç günün tespitinde, iddetinin bir ayda bittiğini söyleyen bir kadının sözü dikkate alınmıştır. Kadının bu iddiası, dinî yaşantısına ve güvenilir biri olduğuna dair çevresinden şahit getirmesi kaydıyla, kabul edilmiştir. Otuz günlük kamerî ayda üç kez âdet görülebilmesi için de en kısıması bir günden üç âdet ve en kısıması on üç günden iki temizlik döneminin yaşanmış olması gerekir. Bu durumda iki âdet arasındaki en kısa temizlik süresi on üç gün olarak kesinleşmiş olur.

Fıkıhta, kanamanın olup olmaması açısından değerlendirilen âdet döngüsü, âdet ve temizlik dönemi olarak iki bölüm hâlinde incelenirken tıpta ovülasyonun merkeze alındığı farklı iki dönem (faz) söz konusudur. Foliküler faz; mensin ilk gününden itibaren gerekli hormonal değişimlerle birlikte tek bir yumurta hücrelerini saran, besleyerek koruyan folikülün olgunlaşır ovülasyon döneminde dominant yumurta hücrelerinin folikülden dışarı atılmasıyla tamamlanan dönemdir. Bu fazın ortalama süresi, 10-14 gündür. 28 günlük tipik bir siklusta ovülasyon 14. günde gerçekleşir. Foliküler fazın süresindeki değişiklikler, âdet döngüsünün toplam süresinde belirleyici role sahiptir. Luteal faz ise ovülasyondan mensin başlamasına kadar geçen ve ortalama süresi 14 gün olan dönemdir. Âdet döngüsünün süresindeki değişikliğin sebebi en çok birinci fazdan kaynaklanır. İkinci fazın ise süresi 14 gün olarak sabit düşünülse de güncel kaynaklarda 7-19 gün arasında değişebildiği belirtilmiştir.

Özellikle üreme çağının uç noktalarında ovülasyonun düzensiz olduğu ya da hiç olmadığı temizlik dönemlerinde sadece hormonal değişikliklere bağlı olarak gerçekleşen âdet döngüleri standart sürelerden daha kısa ya da uzun olabilmektedir. Ovülasyonun, âdetin hemen bitiminde gerçekleşmesi hâlinde iki âdet arasındaki asgari temizlik süresi, tamamen luteal fazın süresine eşit hâle gelir. Dolayısıyla tıbbi olarak bu sürenin en az 14 gün olduğu belirtilse de 7 güne kadar düşebileceği tespit edilmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili güncel fetvasında on

beş günün altındaki temizlik süreleri uzman hekim teşhisiyle birlikte fıkhen de âdet kabul edilmiştir:

“Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi?”

Fıkıh kaynaklarımıza göre iki âdet arasındaki temizlik müddeti en az on beş gündür (Merğînânî, el-Hidâye, 1/34). Bu süre dolmadan önce görülen kanama, özür kanaması olup ibadetleri yapmaya engel değildir. Bununla birlikte, bir âdetin bitiminden sonra on beş gün dolmadan meydana gelen kanamanın âdet kanaması olduğuna dair alanında uzman hekim teşhisi varsa bu teşhis de dikkate alınabilir.”

Sonuç olarak; günümüz tıbbi verilerine göre iki âdet arasındaki temizlik süresinin, 15 günden daha kısa olabildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, asgari temizlik süresi, âdet kanamasını tanıyabilmek için bir fikir verse de tek başına yeterli değildir. İki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin 15 gün olarak belirlenmesi, sadece düzenli ovülasyonu olan kadınlar için bir ölçüt olabilir. Bu da genelde net olarak 14 gündür. İlk âdetten sonraki birkaç yıl ve menopoz öncesinde ise ovülasyon düzensiz ya da hiç olmadığı için temizlik dönemleri de kısalabilmektedir. Üreme çağının uç noktalarında bu durum tıbben normal karşılanmakta olup ihtiyaç hâlinde hormonal tedavilerle ideal âdet döngüsü sağlanabilmektedir. Fıkıhta âdet döngüsüyle ilgili sürelerin, sadece ovülasyonu olan kadınlar için tespit edilmiş olması mümkün değildir. Temizlik döneminin tespitinde sürelerden ziyade vücuttaki diğer semptomlarla birlikte kadının kendi kanaati, mutadı, yaşı ve doktor teşhisi daha öncelikli olmalıdır. Hanbelî mezhebinde asgari temizlik süresi 13 gün olduğu gibi bazı Mâlikî fakihlere göre ise 8-10 gün arası, 8 ve 5 gündür. Bu itibarla, gerek tıbbi muayene gerekse kadının kendi mutadı ve kanaati gibi gerekçelerle âdet olduğu bilinen bir kanamanın, 15 gün temizlik dönemi tamamlanmış olmasa da âdet sayılmasının önünde fıkhi olarak bir engel bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tuhur, temizlik, âdet, döngü, süre.

İBN NÜCEYM'İN MEZHEP İÇİ KONUMU

Arş. Gör. Abdullah Sıtkı İLHAN
Hitit Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Bir âlimin mezhep içindeki konumu, o kişinin görüşlerinin mezhep içerisindeki değerini belirler. Özellikle aynı konuda âlimler arasında meydana gelen görüş farklılıklarında mezhep içi konumun önemini bir kat daha artmaktadır.

Bilindiği gibi İslam hukukunda fetva verme işlemi, müctehid derecesine ulaşmış kişiler tarafından yapılır. Bir müctehid, hakkında açık bir nassın bulunmadığı bir meseleyle karşılaştığında veya kendisine sorulan bir soru üzerine, meseleyi çözmek için ictehad eder ve fetva verir. Ancak bu aynı özelliklere sahip bir olay hakkında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki bu durum Hanefî mezhebinde çokça vuku bulmuştur. İmam Ebû Hanîfe'nin seksen üç bin mesele ortaya koyması ve sonraki âlimlerin bu meseleler üzerine yaptıkları tahricler ve nevazil kategorisinde verdikleri fetvalar, Hanefî mezhebi içerisinde birçok farklı görüşün bulunmasında etkili olmuştur. Bunun neticesinde, mezhep mensuplarının bu farklı görüşlerden hangisine göre hareket edecekleri sorunu ortaya çıkmıştır. Genel kanaat, görüş sahiplerinin hangisinin mezhep içi konumu diğerine göre üstün ise onun görüşünün tercih edilmesidir.

Hanefî mezhebi içerisinde çok önemli bir yere sahip olan ve genç olarak nitelenebilecek bir yaşta vefat eden İbn Nüceym'in gerek yaşadığı dönemde gerek sonraki dönemlerde mezhep içerisinde bu kadar şöhrete taşıyan husus araştırılması gerekmektedir.

Müctehidlerin konumlarını belirlemek amacıyla Hanefî mezhebi içerisinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan belki de en meşhuru Kemalpaşazâde'ye aittir. Kemalpaşazâde, İbn Nüceym'den önce vefat etmesi sebebiyle tasnifinde ona yer verememiştir. Hayatı hakkında bilgi veren eserlere baktığımızda da onun ictehad derecesi hakkında bilgi bulunmadığı gibi kendisi de bu konuda herhangi bir şey söylememiştir. Bu sebeple İbn Nüceym'in mezhep içindeki konumunu belirleyebilmek için kendisinden sonra yaşamış âlimlerin onun hakkındaki düşüncelerine yer verilmesi ve bunlardan hareketle

mezhep içindeki konumu belirlenmeye çalışılması gerekir. Nitekim Pîrîzâde İbrahim, İbn Âbidîn, Leknevî gibi âlimlerin onun hakkındaki ifadeleri ve mecelle mazbatasında ifade edilenler bu konuda bize birtakım bilgiler vermektedir. Ayrıca Ebu'l-Hac, Garaybeh, Reyhan, Guy Burak gibi günümüz araştırmacılarından bir kısmı eserlerinde İbn Nüceym konumu hakkında birtakım bilgiler vermişlerdir.

Âlimlerin onun mezhep içi konumu hakkındaki verdikleri bazı bilgilerin yanında onun yaşadığı çevrede itibar görerek fıkhi konularda kendisinden fetva sorulması da onun mezhep içi konumu hakkında bize bilgiler sunmaktadır.

İbn Nüceym'in mezhep içi konumunu belirten bu görüşlerin yanında onun *ru'yet-i hilal*, *muhâle'a*, *zühr-i ahîr*, *siyâset-i şer'îyye*, *mehr-i misil* ve *kadın yöneticilerin durumu* gibi çeşitli meselelerde kendisinden öncekilerden farklı bir kanaate varması, daha önce mezhep içerisinde ifade edilmeyen birtakım görüşler ileri sürmesi ve bu görüşlerden bazılarının mezhep içerisinde kabul edilerek müftâbih hale gelmesi de Hanefî mezhebi içerisindeki konumunu gözler önüne sermektedir.

İbn Nüceym'in bu tasarrufları onu Hanefî mezhebi içerisinde daha ayrıcalıklı bir hale getirmiştir. Sonraki dönemlerde çok atıf alan bir müellif olmasında hem mezhebi tenkit süzgecinden geçiren tavrı hem daha önceki müelliflerin temas etmediği meselelere yer vermesi, hem de sosyal yapıyı dikkate alıcı yönünün etkisi olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak İbn Nüceym hakkında temas edilen bu bilgiler ve verilen örnekler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Takî el-Osmanî'nin ifade ettiği her üç fikhî faaliyet (meselede ictihad, tahric yapma, tercih yapma) için de İbn Nüceym'in ehil olduğunu söylememiz mümkündür. Bu değerlendirmeden hareketle tahric ve tercih faaliyetlerinin yanında ictihad da yapabilecek kabiliyette olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla onun meselede müctehid kategorisinde yer aldığı rahatlıkla ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefi Mezhebi, İbn Nüceym, Mezhep içi Konum, Ehliyet

ZİLELİ MUHARREM EFENDİ VE SİVASİ-KADIZADELİLER MÜCADELESİ

Ahmet Hakan DÖNMEZ

Hitit Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

“Zileli Muharrem Efendi ve Fıkhî Görüşleri” adlı yüksek lisans çalışmamızda incelediğimiz Zileli Muharrem Efendi ve ailesi olan Sivasîler ile uzun süre onlarla bir mücadele içerisinde olan Kadızâdeliler hakkında bir bildiri sunmayı amaçlamaktayız.

Bu bildiride, Zileli Muharrem Efendi’yi, eserlerini, hakkında yapılan çalışmaları, onun ailesi olan Sivasîler ismi ile meşhur ailesini ve onlarla tartışma içerisinde olan Kadızâdelileri, Kadızâdelilerin ortaya çıkma sebeplerini, Kadızâdelilerin ilham aldığı kişi veya kişileri ve bahse konu olan temel tartışma maddeleri konu alınacaktır. Bu tartışmanın seyrini, tartışılan hususları ve tartışmanın ana fikrinden ve tartışma sebeplerinden bahsedilerek genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Tartışmanın odak noktasının bid’at kavramı olması sebebiyle bu kavram üzerine tanımlama yapılacaktır. Bu kavramın çeşitlerinden ve bu husustaki bazı ilim adamlarının görüşlerinden de bahsedilerek, konu ile bütünlük sağlanarak, tarihî seyir de göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Sivasîler ve Kadızâdeliler arasındaki tartışmada, Zileli Muharrem Efendi’nin oğlu Abdülmecid Sivâsî (Şeyhî) ile kızı Safa Hâtun’dan torunu Abdülehad Nuri, Sivasîler tarafının baş temsilcileridir. Kadızâdeliler tarafının baş temsilcileri ise Kadızâdeli üç Mehmed; Kadızâde Mehmed Efendi, Üstüvânî Mehmed Efendi ve Vânî Mehmed Efendi’dir.

Tarafları daha belli hale getirecek olursak;

- 1- Abdülmecid Sivâsî Efendi (ö.1049\1639) -- Kadızâde Mehmed Efendi (ö.1045\1635)
- 2- Abdülehad Nuri Efendi (ö.1061\1651) ----- Üstüvânî Mehmed Efendi (ö.1072\1661)
- 3- Niyazi el-Mısrî (ö.1105\1694) ----- Vânî Mehmed Efendi (ö.1096\1685)

Sivasîler ve Kadızâdeliler arasında tartışılan meseleleri konu olarak sınıflandırırsak şöyle bir sonuca varmaktayız:

- 1- Tasavvufî Meseleler
- 2- İctihadî Meseleler
- 3- İtikadî Meseleler
- 4- Toplumsal Meseleler

Bidat kavramı açısından Sivâsî-Kadızâdeli tartışmasına bakıldığında, Sivasîlerin bid'at kavramını hasene ve seyyie şeklinde çeşitlerini de içine alacak şekilde geniş olarak değerlendiren âlimlerin görüşlerini paylaştıklarını; Kadızâdelilerin ise bid'at kavramını çeşitlere ayırmadan dar manası ile değerlendiren âlimlerin görüşlerini paylaştıklarını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, Sivasîler ile Kadızâdelilerin tartışmalarının ana sebebini, dini bazı kavramlara atfedilen farklı mana ve anlayışların sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu tartışmaların alevlenmesini ve hatta fiili çatışma haline gelecek kadar büyümesini, ilk dönem ilim adamlarının kavramları ayırmadaki bu ihtilafları kadar masum görememekteyiz. Burada dışlayıcı, tekfirci anlayışlar vukû bulmuştur. Bu anlayışlar, padişahların denge politikalarıyla çözüme kavuşturulmaya çalışılsa da XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti yönetimindeki otorite boşluğunu doldurmaya yetmemiştir. Aynı otorite boşluğunun XVIII. yüzyılda Hicaz'da da yaşanması sebebiyle orada da Kadızâdeliler ile benzer düşüncelere sahip Muhammed b. Abdülvehhab ortaya çıkarak hurûç ederek bu düşüncenin XVIII. yüzyıldaki bayrağını taşıyan isim olmuştur.

Sivasîler ve Kadızâdeliler tartışmasının Zileli Muharrem Efendi ile bağı kuracak olursak; Zileli Muharrem Efendi mutasavvıf (tekkeli) bir medreseli olması hasebiyle ifrat ve tefritten uzak kalarak bu ikisi arasındaki bağı olması gerektiği gibi kurup kisvesine büründürmüştür. O ne aşırıya kaçan bir tekkeli ne de aşırıya kaçan bir medreselidir.

Anahtar Kelimeler: Sivasiler, Kadızâdeliler, Muharrem Efendi, Fıkıh, Bidat

ENDÜLÜS MALİKİLERİ VE MUSİKİ'YE YAKLAŞIMLARI TURTUŞÎ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Muhammed Abdülhalik FAKİR

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Araştırma Görevlisi ve Doktora Öğrencisi

Endülüs coğrafyası son dönemde artan akademik ilgiye mazhar olmaktadır. Tarihsel süreçte yaşadığı önemli ilerlemeler İslam dünyasında yeni bir rol model arayışları için cevap vermektedir. İslam dünyasının Batı'ya açılan kapısı olması, tarihsel süreçten bugüne İslam ve Batı ilişkilerinin üzerinde yükseldiği önemli bir coğrafya olması da bizim için ayrıca dikkate alınması gereken bir durumdur.

Endülüslü Müslümanlar için Medine ile olan bağlantı çok önemliydi. Endülüs, Doğu İslam dünyasından büyük göçler almasına rağmen Endülüs'ten Doğu'ya büyük göçlerin olduğunu bilmiyoruz. Ancak özellikle Endülüs'ün karakterinde önemli bir etkisi olan Mâlikîliğin tercih edilmesinde Mekke ve Medine'ye giden ilim talebelerinin etkisi büyüktür. Mâlikîlik, Medine'nin sistemli bir uygulamasıydı. Pratik, gündelik yaşamı düzenleyen ve özellikle ticareti kolaylaştıran bir mezhepti. Tamamıyla uygulamaya yönelik bir sistem olduğu için Endülüs gibi tek başına kalmış bir bölgeye son derece cazip gelmişti. Endülüs halkı tartışmayı değil, pratik çözümleri severdi. Ayrıca sayıca az olan ve kendi kendine varlığını sürdüren âlimlere büyük kuvvet ve statü kazandırdı. Bu âlimler mezhep hukukunu iyi biliyorlardı. Özellikle ilk kuşak alimlerden Yahya b. Yahya el-Leysî (ö. 848), İmam Mâlik'in önerisiyle Kurtuba'nın kadılarının atanmasına ve görevden alınmasına bakıyordu. Malikî mezhebinin böylesine benimsenmesi Endülüs'ün Bağdat toplumunu III/IX. Yüzyıllarda ve IV/X. yüzyılların başında parçalara ayıran mezhep ayrılıklarında korunduğu anlamına gelmekteydi. Bu anlamda Mâlikîlik, İslâmiyetin daha gelenekçi ve sert şeklini savunuyordu. İlhamdan ziyade doğru şekilde uygulamadan yanaydı, yorumlama ve tartışmaya kapalıydı. Kurtuba, Bağdat'ı sarsan çatışmalardan kurtuldu fakat böylesi çatışmalarla gelen entelektüel coşkuyu görememiş oldu.

Murâbitlar özellikle Endülüs'te parlak bir ilmî ve fikrî harekete mirasçı oldular. Endülüs emîrlerinin saraylarında yetişmiş pek çok

kâtip Murâbıt sarayında görevlendirilmiştir. Dindar bir hükümdar olan Yûsuf b. Tâşfîn'in meclisleri çoğu Endülüslü olan âlimlerle dolup taşıyordu. Ali b. Yûsuf döneminden itibaren nüfuzlarını iyice arttıran Mâlikî fakihleri mantık, kelâm ve felsefe ilimlerine karşı olumsuz bir tavır ortaya koymuşlardır. Murâbıtlar hukuk alanında Mâlikî fikhının mutlak anlamda hâkim olduğu, fakihlerin de sistemde yer aldığı bir düzen kurmuştur. Fakihlerin olumsuz tutumuna rağmen bu dönemde felsefe, riyâzî ve tabii ilimler alanında önceki dönemin uzantısı olarak bir gelişme görülmektedir. Kadılık müessesesi Murâbıtlar devrinde son derece önemli bir makam haline gelmiş, bu göreve getirilen ve çoğu Endülüslü olan fakihlere büyük yetkiler verilmiştir. Yûsuf b. Tâşfîn devlet meselelerinde onların görüşünü almayı kural haline getirmişti. Kadıların yetki bakımından valiler, kumandanlar ve diğer devlet ricâlinin önüne geçmesi yıkılış döneminde onları alternatif liderler haline getirmiştir.

İlahiyatların Dinî Musiki bölümlerinde fakihlerin musiki hakkındaki kanaatleriyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar eser temelli olup tarihsel coğrafyayı dikkate almadan genel fikhî hükümleri vurgulamaktadır. İlginç bir örnek olması açısından Irak ve Hicaz ulemasının nebiz ve musiki konusundaki tavrının daha ılımlı olduğunu biliyoruz. Bu anlamda İslam'ın ulaştığı ve yaşandığı coğrafyaların özelliklerinin İslam'ın yaşanması noktasındaki etkisini dikkate almak birçok meselenin daha makul bir zemine taşınmasına ve anlaşılmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz. Bu bakış açısıyla bu tebliğimizde Endülüs Mâlikîlerinin Murabıtlar döneminde yaşamış bir fâkih ve âlimi olan Turtûşî'nin bidatlere dair yazmış olduğu *Kitâbü'l-Havâdis ve'l-bida'* adlı eseri çerçevesinde yaşadığı dönemde Endülüs toplumunda musiki ve fukahanın tavrını odak noktası yapmayı hedefliyoruz. İbn Rüşd, İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Mâzerî ile yaşadığı dönemin en önemli üç Mâlikî fakihinden biri olarak kabul edilmektedir. Çok yönlü bir âlim olan Turtûşî'nin İskenderiye'ye gelişinden sonra, Irak Mâlikîliği çizgisindeki bölgenin fikhî âlimleri tarafından Irak ve Endülüs ekollerinin birleştirildiği ifade edilmektedir. Bu anlamda Mâlikîliğin Endülüs için artı ve eksileri, her dönemde etkileri görülen fukahânın Murabıtlar dönemindeki etkinliğin artışı ve Turtûşî'nin Murabıtlar dönemi Malikiliğinde üç önemli isimden birisi

olması, bu çalışmamızda dönemin genel ilmi ortamında ilgilenilen ve toplumda da önemli bir karşılığı olan musiki ve elhan (güzel okuma) konusunu günümüze ulaşan musikiyle doğrudan ilgisi olmayan eserlerinden *Kitâbü'l-Havâdis ve'l-bida*"da özellikle yer ayırması konunun cazibesini artırmaktadır. Elde edilen sonuçlar Endülüs coğrafyasında hem geriye dönük Endülüs Emevileri dönemi hem de saha sonraki dönemlerde Endülüs Maliki fukahası ve musiki meselesini ortaya çıkarmak için bir başlangıç teşkil edeceğini umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, Mâlikilik, Musiki, Turtuşi, Kitâbu'l-Havâdis ve'l-Bid'a

ŞEYBÂNÎ HANLIĞI'NA AİT VESİKALARDA BEY'-İ BÂT (KESİN SATIŞ) AKDİ (1588-1591)

Shokhsanam KHAMIDZHANOVA
Marmara Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Şeybânî hanedanı (1500-1599) bir asırlık süre zarfında Maverâünnehir ve Horasan'ın önemli şehirlerinde Safevîlerle mücadele ederek hakimiyetini sürdürmüştür. Bu iki coğrafyada fıkıh ilmi açısından özellikle Belh ve Buhara fakihlerinin görüşleri ve eserleriyle büyük miras bırakmıştır. Moğol istilası süresinde sahip olduğu pek çok mirasını yitiren şehirler bölgeye Timurîlerin gelişi ile yeniden tervice yelken açmıştır. Timurîler hakimiyetinin bölgede zayıflaması sonucunda Cengiz Han'ın oğlu Cuci neslinden Ebu'l-Hayr Han liderliğinde 16. asrın sonlarında bölgeye gelerek devlet kurmuşlardır. Muhammed Şeybânî Han'ın 1500-1510 yıllarındaki hızlı fetih politikasıyla bölgenin önemli şehirleri ele geçirilmiştir.

Şeybânî hanları sünni müslüman olmaları sebebiyle bölgeyi Safevî şîliği etkisinden korumak için direnmişlerdir. Maverâünnehr'in Hanefî mezhebinin mihverî olması, düzenli olarak fıkıhın kamu ve özel hukuk alanlarında geçmişteki tatbikine sahip olması Şeybânîler döneminde devam etmiştir. Hanefî fıkıhının uygulama örneklerine dönemin kurucu hanı olarak bilinen II. Abdullah Han (1583) devrinde kayda geçtiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Bu kayıtlar "vesîka" kavramı altında Semerkant Kadıhanesi tarafından sıra numarası verilerek kadı naibi tarafından düzenlenmiştir. Vesîkalar "Mecmuâ-yi Vesâik" (1588-1591) defteri olarak bilinmektedir. Kadıhane defteri Sovyet akademisyenlerin ilgisini çekmiş, belgelerden bir kısmı seçilerek A. Fitrat ve V. S. Sergeev'in "Kaziyskiye dokumenti XVI veka" (16. Yüzyıl Kadıhane Hücetleri) başlığı altında Rusça'ya çevrilmiştir. Akademisyen B. İbrahimov tarafından ise vesîkalardan ağırlıklı mülkiyet konularını ilgilendiren 237'si Farsçadan Özbekçeye tercüme edilmiştir. Bu vesikalardan, Türkî cumhuriyetlerin bağımsızlığından sonra Buhara Hanlığının içtimai ve idari hayatı, tarihi üzerine yapılan çalışmalarda istifade edilmiştir. Bu bildiride çevrilmiş vesikalardan sadece "bey'i- bât" (kesin satış) kayıtlarından elde ettiğimiz bilgilerden akde konu olan mülkiyet, akdin düzenlenme şekli gibi hususları örnekler üzerinden değerlendirmeyi

amaç edinmekteyiz. İlgili kayıtlarda bey'-i bât vesîkalarının yüzü aşkın örnekleri bulunmaktadır.

Semer kand, Şeybânîlerin payitahtı olmasının yanı sıra ticari ve içtimai anlamda çeşitli mesleklerle gelişmiş bir şehirdir. İç ve dış ticarete üretim ve tüketimin gelişmesi zanaatkar ve tacirleri yüklü miktarda kredi bulma yollarına itmiştir. Bu kredi teminindeki birinci yol kayıtlardan anladığımız kesin satış akdi sayılan bey'-i-bât'tır. On altıncı yüzyıla kadar kesin satış akdi kavram olarak "kabâle" olarak bilinmekteydi. Şeybânîler döneminde ise kabâle yerine "bey'-i bât", "bey'-i şer'î", "bey'-i bât batât", "bey'-i katî" kavramları kullanılmıştır.

Mecelle'nin 117. maddesi kesin satış akdiyle ilgilidir: "Bey'-i bât, bey'-i katî'dir" şeklinde düzenlenmiştir. Geri alma şartıyla satım veya geriye kiralama şartı bulunan "bey' bi'l-vefâ" ve "bey' bi'l- istiğlâl'in alternatifidir.

Bey'-i bât vesîkalarında kişi satıma konu olan mülkün (genellikle gayrimenkuller) özelliklerini, kime ait olduğunu, konum olarak nerede bulunduğunu, içinde bulunan müstemilatı, eğer meb'î'e ait irtifak haklarını detaylı şekilde belirtir. Örneğin, satıcı Semer kand şehrindeki Molla Murad mahallesinde bulunan evimin yarısını içindeki eşyalarla "bey'-i bât kesin yolla satış yaptım" diye beyanda bulunuyor. Bazı hüccetlerde revaçta olan fiyat uygulaması şartı ve aldatmanın bulunmaması, bununla beraber akit gereği şartların bozulmaması şartı eklenmektedir. Eğer mebi' henüz mirasçılar arasında taksim edilmemişse bu husus ayrıca kaydedilmektedir. Bazı vesîka örneklerinde ise kişilere ait hususî mülklerin vakfa ait yerde bulunduğu bilgisi yer alır. Vakfa ait yerde kişinin mülkünü satabilmesi için önce yeteri kadar hukuki delillerin bulunması ve bu husus ancak kadıhane kontrolünde veya hâkimin konuya izni ile yapılabilmiştir. Vesika örneklerinde bey'-i bâtın vasîlik ve vekâlet yoluyla yapıldığı örnekleri de mevcuttur. Belge düzenleme sırasında tarih, tarafların isimleri, vekâlet, kefâlet veya vasîlik bulunuyorsa belirtilerek tarafların isim ve soyisimleri, satıma konu olan malın kendisi ve içinde bulunan eşyaların tümü, bazı belgelerde ise anlaşma üzerinde belirtilen fiyatın çeşitleri gibi hususlar yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Şeybânîler, Maveraünnehir, Buhara Hanlığı, Bey'-i Bât, Vesîka

TANZİMAT DÖNEMİ YAZILAN İLK ŞAFİİ İLMİHALİ ZÜBDETÜ'L- MAKÂL'İN İNCELENMESİ

Zümrüt HAŞEMİ

Yalova Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

“İlim” ve “hal” kelimelerinden türeyen bir isim tamlaması olan ve Arap dilinde “durum bilgisi” anlamına gelen ilmihâl kelimesi, Osmanlı devletinde Tanzimat döneminde ergenlik çağında olan çocuklara kısa ve anlaşılır bir şekilde fıkıh bilgisini aktarmak için kaleme alınan daha sonra halk ihtiyacına binaen telif edilen eserlere verilen isimdir. Arap dilinde telif edilen klasik dönem eserlerinin içeriği ilmihâl eserlerinin içeriği ile aynı olsa bile “ilmihâl” kelimesi Arap dilinde terim haline gelememiştir. Türkçede ise terim haline gelip “İslam dinin itikat, ibadet ve ahlak alanlarına ait bütün konuları” içeren bir isim anlamına gelmektedir.

İlmihal eserleri ilk olarak okul çağında, buluş çağında olan çocuklara ve avama İslamî konuları anlatmak için telif edilmiştir. İlk ilmihal örnekleri ergenliğe adım atan Müslüman çocukların ilk dini vecibesi olan namaz hakkında yazılmış olan küçük risaleler iken daha sonra avamın ihtiyacına binaen ibadetler, inanç esasları ve pratik ahlak konuları da eklenilerek ilmihâl konuları genişletilmiştir. İlmihallerin yazılmasının asıl amacı Müslüman toplumunun pratik bir şekilde temel dini bilgilere ulaşması sağlamaktadır. Bu amaç günümüzde de devam etmektedir. İlmihaller sadece fıkıh konularını içermemekte olup akaid ve ahlak konularına da yer verilmesinden dolayı bu bakımından diğer klasik fıkıh kitaplarından ayıran bir özelliştir. Bunun sebebi ise günlük işleri ile meşgul olan avamın dini konularda ihtiyaç duyduğu eksikliği gidermektir.

İlmihal geleneğinin başlamasıyla birçok ilmi eser telif edilmeye başlanmıştır. Dönemin hem resmi mezhebi olması hasebiyle hem de çoğunluğunun Hanefi mezhebi olmasından dolayı eserlerin büyük bir çoğunluğu bu mezhep üzerinden yazılmıştır. Şafîî mezhebine mensup kişiler olmasına rağmen bu alanda o dönemdeki tek Türkçe telif edilen ilmihal Mehmed Tahir Dağistanî tarafından kaleme alınan *Zübdetü'l-makâl fi ilmihâl* veya *Şafîî İlmihâl* adlı eserdir. Bu eser dışında Tanzimat

döneminde Türkçe telif edilen başka eser yoktur. Ülkenin doğusunun Şâfiî mezhebinde olmasına rağmen bu alanda ilmihal yazımı konusunda eksik kalınmıştır. Devletin Hanefi mezhebine olan bağlılığı, genel olarak devletin kanunlarının bu mezhepten alınması, o dönemde halkın çoğunluğunun bu mezhepten olması, Şâfiî mezhebine mensup olan kişilerin ana dillerinin Kürtçe olması bu eksikliğin sebepleri arasında zikredilebilir. İlk Türkçe Şâfiî ilmihallerin yazımına Tanzimat döneminde başlanılmış olsa da bu alanda asıl çalışmalar Cumhuriyet sonrasında günümüze kadar artış göstermiştir.

Bu çalışmayı seçmemizin nedeni Şâfiî mezhebinde o dönemde yazılmış ilk eser olmasıdır. Dönemin ihtiyacını karşılamak için telif edilen bu eser dışında Türkçe yazılmış başka bir eser bulunmamaktadır. Bu tebliğdeki amacımız eserin içeriğini oluşturan üslubu, konusu, dizimi gibi birçok konuyu ele alıp inceleyerek tanıtmaktır.

48 sayfalık küçük bir muhtasar mahiyetindeki bu ilmihalin biri Türkçe biri de Arapça olmak üzere iki giriş kısmı bulunmaktadır. Arapça giriş kısmında eserin ismi *Zübdetü'l-makâl fi ilmihâl*, Türkçe kısmında ise *Şâfiî ilmihal* olarak geçmektedir.

Müellif giriş kısımlarında Şafii mezhebine bağlı olan kişilerin ihtiyacını gidermek amacıyla bu eseri ortaya koyduğunu belirtmiş, bununla birlikte hemen hemen bütün ilmihallerde bulunan akaid bölümünde ise muhtemelen kendisinin yazmış olduğu bir akaid manzumesinin şerhini vermiştir. Ayrıca eserde Şâfiî fıkıh bilginlerinden Şihabeddin Remlî'nin hac ibadetine dair yazmış olduğu *İrşâdü's-sâlik li-ahkâmi'l-menâsik* adlı eserinin tercümesi bulunmaktadır. Bundan dolayı eser, günümüzde yazılan Şâfiî ilmihallerden ayrılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, İlmihal, Şafii mezhebi, İbadet.

MENÂRU'L-ENVÂR'IN FIKHA ETKİSİ

Ali EKİNALAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

İslami ilimlerin bütün alanlarında eser veren Ebü'l-Berakât Hâfizuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310), Mâverâünnehir bölgesinde bulunan Semerkand şehri yakınlarındaki Nesef'te doğup İslam medeniyetinin ve Hanefîliğin en önemli merkezlerinden olan Buhara'da yetişmiştir.

Pezdevî (ö. 482/1089) ile Serahsî'nin (ö. 483/1090) eserlerinden ihtisar ettiği *Menâru'l- envâr* adlı usûl-i fıkıh kitabının, gerek İslam coğrafyasının genelinde, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Kırım'dan Arabistan yarımadasına ve Hint kıtasına kadar medreselerde ders kitabı olarak okutulması, gerekse üzerinde şerh, haşiye yazılması ve manzum hale getirilmesi yönüyle fıkıh alanına etkisi büyük olmuştur. Eserin, muhtasar bir metin olması dolayısıyla bazı konular adeta rumuzla ifade edilmiştir. Bu sebepten dolayı üzerinde fazlaca çalışma yapılmıştır.

Sunumda usûl-i fikhın yaklaşık bütün konularını kapsayan *Menâr*'ın etkileri ve etkili olmasının sebepleri üzerinde durulacaktır. Fikhın ve usul-i fikhın tarifi, usûlün gerekliliği, müellifin künyesi, lakâbı, doğup yetiştiği bölgede siyâsî ve ilmî hayat, Nesefî nisbesi taşıyan âlimler, müellifin hocaları, öğrencileri, ilmi silsilesi, müellifin mütûn-i erbaaya etkisi, eserin şerhleri, muhtasarlara, manzumları, tercümeleleri ve müellifin diğer eserleri verilecek, ardından *Menâr*'dan örnekler verilerek sonuç kısmıyla sunum sona erdirilecektir.

Anahtar kelimeler: Nesefî, Menar, Şerh, Haşiye, Manzum.

SADRÜŞŞEHÎD'İN EL-VÂKÎ'ÂT ESERİ VE HÂSSÎ'NİN EL-FETÂVA'L-KÜBRÂ ESERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Esra Dürdane ÖZEKİN

Selçuk Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Hanefi mezhebinde önemi bir konum teşkil eden Sadrüşşehîd (ö. 536/1141) her ne kadar nevâzil literatürünün kurucusu olmasa da bu literatüre seyrini veren başlıca şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple müellifin nevâzil literatüründeki eserlerinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda öncelikle müellife nispet edilen eserleri ve bu eserlerin aidiyetini doğru tespit etmek gerekmektedir. Ne var ki bu konudaki çalışmaların oldukça yeni olduğu görülmektedir. Nevâzil türünde Sadrüşşehîd'e aidiyetinde ihtilaf olmayan dört eser bulunmaktadır. *Bunlar el-Vâkı'ât, el-Fetâva's-suğrâ, 'Umdetü'l-fetâvâ* ve *'Uddetü'l-müftî* eserleridir. Sadrüşşehîd'e aidiyeti şüpheli ya da kendisine ait olmadığı halde kendisine nispet edilen eserlerden nevâzil türüne dair olanlar ise *el-'Udde fi'l-fetâvâ, 'Umdetü'l-müftî* ve *el-Fetâva'l-kübrâ*'dır. *el-Fetâva'l-kübrâ* eseri Sadrüşşehîd'in *el-Vâkı'ât* eserinin Hâssî tarafından ekleme ve düzenlemeler yapılmış halidir.

Biz bu bildirimizde özellikle yüksek lisans tezi çalışmamız kapsamında icare kitabında yer alan örfe ilişkin misaller üzerinden Sadrüşşehîd'in *el-Vâkı'ât* eserini temel alarak bu eser hakkında değerlendirmede bulunmayı hedefledik. Müellif, *el-Vâkı'ât* eserini beş temel kaynaktan nakiller yaparak oluşturmuştur. Bu eserler Ebü'l-Ley's'in *Kitâbü'n-Nevâzil* ve *'Uyûnü'l-mesâil*'i, Natıfı'nın *el-Vâkı'ât*'ı, Ebû Bekr Muhammed b. el-Fazl'ın *Fetâvâ'sı* ve müellifi meçhul olan *Fetâvâ Ehli Semerkand* eserleridir. Müellif bu eserlerden nakillerde bulunurken birtakım rumuzlar kullanmıştır. Bu rumuzlar sırasıyla “nûn”, “ayn”, “vâv”, “bâ” ve “sîn” sembolleridir.

Murteza Bedir, müellifin bu eserleri seçmesinin, eserlerden üçünün “Orta Asya'nın üç önemli merkezinin belirli bir otorite kazanmış fetva mecmuaları” olmasından kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Ek olarak Orta Asya coğrafyasında kaleme alınmamış olan Natıfı'nın *el-*

Vâkı'ât'ının "Batı İnan veya Irak menşeli bir fetva derlemesi olup dahası el-Vâkı'ât ismini" taşıması bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. Müellif -zikredilen eserlere ilaveten- Ebû Hafs ve Halvânî'den az da olsa fetva nakletmiştir. Müellifin bu eserini günümüz için önemli kılan hususlardan biri de nakilde bulunduğu eserlerden sadece Ebü'l-Leys'in eserlerinin günümüze ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla *el-Vâkı'ât*'ın günümüze ulaşmış olması, şu ana kadar tespit edilememiş diğer eserler hakkında da fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ebü'l-Leys'in eserlerinin elimize ulaşması ise Sadrüşşehîd'in Ebü'l-Leys'in eserlerinden nakilde bulunurken hangi meseleleri eserine taşıdığını ve bu meselelere eserinde yer verirken de hangi tasarruflarda bulunduğunu görmemizi sağlamaktadır.

İncelediğimiz meselelerde konuda bütüncülüğün sağlanabilmesi için müellife aidiyetinde şüphe olmayan *el-Fetâva's-suğrâ*, *'Umdetü'l-fetâvâ* ve *'Uddetü'l-müftî* eserlerinde de aynı meselenin nasıl incelendiği ortaya konulmuştur.

Sadrüşşehîd'e aidiyeti şüpheli ya da kendisine ait olmadığı halde ona nispet edilen eserlerden nevâzil türüne dair olanları *el-'Udde fi'l-fetâvâ*, *'Umdetü'l-müftî* ve *el-Fetâva'l-kübrâ*'dır. Özellikle zikredilen bu son eser *el-Vâkı'ât* eseriyle büyük bir benzerlik göstermektedir. *el-Vâkı'ât*'ta müelliflerine göre tasnif edilen fetvalar, *el-Fetâva'l-kübrâ*'da konulara göre tasnif edilerek ele alınmıştır. Bu sebeple de içerik olarak aynı ancak biçimsel olarak farklı görülmüştür. Farklı eserlerden nakledilen aynı ya da benzer fetvalar birlikte zikredilerek eserler üzerinden yapılan tasnif yerine konu bütünlüğü daha ön plana çıkarılmıştır.

Bahsedilen gerekçeyle çalışmamız *el-Vâkı'ât* ve *el-Fetâva'l-kübrâ* arasındaki benzerlik ve farklılıklara yoğunlaşmaktadır. *el-Fetâva'l-kübrâ* eseri kimi nüshalarında Sadrüşşehîd'e nispet edilmiştir. Ancak Abdulhalik Uygur bu eserin Sadrüşşehîd'e ait olmadığı tespitinde bulunmuştur. Eserin Hâssî'ye ait olduğunu, Hâssî'nin bu eseri Sadrüşşehîd'in *el-Vâkı'ât* eserine ekleme ve düzenlemeler yaparak telif ettiğini belirtmiştir. Bu şekilde asıl metnin Sadrüşşehîd'e, son halini vererek ilave ve düzenlemeleri bakımındansa Hâssî'ye ait olduğu nakledilmiştir. Daha açık bir ifadeyle mezkûr eserin müellifi Hâssî'dir.

Çalışmada Sadrüşşehîd'in *el-Vâkı'ât* eseri ve birçok yerde kendisine nispet edilen *el-Fetâva'l-kübrâ* eserinin kıyaslamalı olarak incelenmiştir.

Bu durumda *el-Fetâva'l-kübrâ* eserinin Sadrüşşehîd'e ait olduğu görüşünün yerinde olmadığı görülmüştür. Buna ilaveten Murteza Bedir, *el-Fetâva'l-kübrâ*'nın *el-Vâkı'at* eserinin sistemleştirilmiş hali olduğu tespitinin eserin içeriğini tam olarak yansıtamadığı düşüncesindedir. İncelenen misallerle kimi zaman *el-Fetâva'l-kübrâ*'da doğrudan *Kitâbü'n-Nevâzil* ya da *el-Muhit* gibi eserlerden nakilde bulunduğu görülmüştür. Bu durum Hâssî'nin bu çalışmada *el-Vâkı'at* eserini sistemleştirme işlemi yapmadığını ortaya koymaktadır. Buna ilaveten *el-Fetâva'l-kübrâ* eserinin *el-Vâkı'at* eserinde verilen fetvalara ilavelerde bulunmaktadır. Bir başka nokta olarak ise Hâssî'nin *el-Vâkı'at*'ta yer almayan kimi meseleye *el-Fetâva'l-kübrâ* eserinde yer vermesi dikkat çekici görünmektedir. Çalışmada ulaşılan bu sonuçlar *el-Fetâva'l-kübrâ* eserinin *el-Vâkı'at* eserinden farklılıklar barındırdığını ve üzerine derin araştırmalar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sadrüşşehîd, el-Vâkı'ât, Hâssî, el-Fetâva'l-kübrâ, Nevâzil.

